

Sociale samenhang: mythe of must?

Misvattingen,
discussies en
beleidsimplicaties

Wmo in de buurt

leefbaarheid en
sociale samenhang

colofon:

uitgave: DSP-Groep BV, Amsterdam

tekst: Maaïke Dautzenberg, Carla Kolner, Paul van Soomeren met medewerking van Theo Nelissen en Justin de Kleuver

redactie: Maaïke Dautzenberg

eindredactie: Kees Neefjes en Maaïke Dautzenberg

vormgeving: Josta Bischoff Tulleken, jbt-ontwerp.nl

dtp-opmaak: Jolanda Zijp, jbt-ontwerp.nl

fotografie: Maudi Bos en Josta Bischoff Tulleken

met dank aan: het Ministerie van VWS en alle voor deze uitgave geïnterviewde deskundigen

Deze publicatie maakt onderdeel uit van een productenreeks.

Een eerdere publicatie is 'Wmo-wijkaanpak; Een sterk duo'.

(www.dsp-groep.nl/wmo)

Alle rechten voorbehouden.

Copyright © 2008 DSP-Groep BV.

Inhoudsopgave

	Inleiding	2
1	Iedereen weet toch wel wat met sociale samenhang wordt bedoeld	3
	Tips voor beleid	7
2	Het gaat helemaal niet goed met de sociale samenhang, mensen hebben weinig meer voor elkaar over	8
	Tips voor beleid	11
3	Hoe meer sociale samenhang hoe beter	13
	Tips voor beleid	15
4	Door het bevorderen van sociale samenhang in buurten en wijken vermindert de druk op voorzieningen	16
	Tips voor beleid	17
5	De buurt is een natuurlijke gemeenschap en een prima startpunt voor het bevorderen van sociale samenhang	19
	Tips voor beleid	22
6	‘No mating without meeting’: na contact en ontmoeting volgt al gauw meer...	23
	Tips voor beleid	26
7	Sociale samenhang moet je aan burgers zelf overlaten	27
	Tips voor beleid	29
8	Mensen helpen elkaar vooral als ze er iets voor terugkrijgen, want voor wat hoort wat	30
	Tips voor beleid	32
9	De bossen uit, de buurten in	33
	Tips voor beleid	39
10	Sociale samenhang is zo ongrijpbaar, dat kun je toch niet meten	40
	Tips voor beleid	42
	Tot slot	43
	Voetnoten	44
	Literatuurlijst	45
	Geraadpleegde experts	47
	Wanneer terugtreden en wanneer ingrijpen?	48

Inleiding

Sociale samenhang is bepalend voor het leefklimaat in wijken en buurten. Goede contacten in de buurt dragen ertoe bij dat mensen het prettig vinden om er te wonen en er zich veilig voelen. Voor kwetsbare bewoners voorkomt sociale samenhang eenzaamheid en sociaal isolement. Voldoende hulp, niet alleen van professionals maar juist ook van het omringende sociale netwerk, betekent dat mensen langer zelfstandig thuis blijven wonen, één van de belangrijkste doelstellingen van de Wmo.

De laatste jaren heeft het politieke en publieke debat over sociale samenhang zich vaak verengd tot culturele integratie en datgene wat men 'het multiculturele drama' is gaan noemen. Wij pleiten ervoor sociale samenhang ruimer en in de meer oorspronkelijke zin te blijven opvatten: onderlinge betrokkenheid, sociale solidariteit en gemeenschapsgevoel.

Over wat sociale samenhang is en vermag, blijken allerlei beelden te bestaan, waaronder hardnekkige misvattingen die aanleiding geven tot - soms verhitte - discussies. In dit boekje gaan we in op een aantal gangbare beelden en de discussies die zich daaromtrent afspelen. De vorm die we hebben gekozen is die van een tiental vaak gehoorde uitspraken. Deze houden we tegen het licht van recente wetenschappelijke inzichten en vullen deze vervolgens aan met ervaringen van deskundigen uit wetenschap en praktijk¹. Dit levert een aantal interessante boodschappen op die we vertalen naar tips voor gemeentelijk beleid.

We richten ons in dit boekje op beleidsmedewerkers van gemeenten en professionals in het veld van wonen en welzijn. We geven geen simpele antwoorden op complexe vragen die spelen in de uitvoeringspraktijk, maar bieden een breder kader met ingrediënten die het mogelijk maken concrete beleidskeuzes te maken. De vraag die we ons daarbij stellen is of het gemeentelijk streven naar meer sociale samenhang in de huidige tijdsgeest een mythe is geworden of voor gemeenten toch een onvermijdelijke must.

Iedereen weet toch wel wat met sociale samenhang wordt bedoeld

1

Politiek en bestuurlijk gezien staat sociale samenhang sterk in de belangstelling. Projecten, activiteiten en beleidsprogramma's hebben steeds vaker het bevorderen van 'de' sociale samenhang als doel. Voor politici is het begrip sociale samenhang bijna standaard onderdeel geworden van hun vocabulaire. Iedereen heeft een eigen beeld bij sociale samenhang. Of het nu het gezin, een vriendenkring, werk of een vrijwilligersclub is, de meeste mensen hebben een denkbeeldige gemeenschap of groep (*imagined communities*) in het hoofd waartoe zij behoren. Bovendien zijn er heel wat definities en omschrijvingen van sociale samenhang in omloop. Tegelijkertijd wordt zelden concreet gemaakt wat er precies mee wordt bedoeld.

Betrokkenheid of verbinden

Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) geeft aan dat het bij sociale samenhang vooral gaat over *betrokkenheid* tussen mensen onderling, bij maatschappelijke organisaties, bij andere sociale verbanden, en bij de samenleving als geheel². De Raad voor de Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) kiest voor de term 'verbinden' - in plaats van 'binding' - omdat het een werkwoord is en een actieve rol veronderstelt van alle betrokkenen, zowel van burgers als van de overheid³. Met verbinden bedoelen zij 'het duurzaam of herhaald bij elkaar brengen van mensen met andere mensen, groepen of instituties, zodat er sociale netwerken kunnen ontstaan' (RMO 2005: 16). Cruciaal in deze definitie zijn de woorden 'duurzaam' en 'herhaald'. Het gaat dus niet om incidentele of eenmalige activiteiten, maar om het ontstaan van sociale netwerken.

Meerdere aspecten

Uit alle beschrijvingen blijkt steeds weer opnieuw dat sociale samenhang een begrip is dat uit verschillende componenten bestaat, en dus multidimensioneel is. Theo Schuyt onderscheidt zelfs acht kenmerken van sociale samenhang, waaronder consensus en conformiteit in een groep, de afwezigheid van uitsluiting, onderlinge solidariteit, netwerken, ruilrelaties, en de algehele stabiliteit van een sociaal systeem⁴.

Vaak worden er vier verschijningsvormen of gradaties onderscheiden:

- de mate waarin bewoners contact hebben, zoals een praatje maken;
- de mate waarin bewoners samen dingen doen, zoals bij elkaar op verjaardagen komen, samen sporten en dergelijke;
- de mate waarin bewoners elkaar steun geven, zoals een luisterend oor bieden wanneer iets droevigs is gebeurd, of een oogje in het zeil houden wanneer de ander weg van huis is;
- de mate waarin bewoners zich betrokken voelen bij hun buurtgenoten.

Normen, gedrag en, beleving

Bij sociale samenhang gaat het om:

- gedeelde *normen*: regels en omgangsvormen waarover mensen het onderling eens zijn, wat wel hoort en wat niet hoort en hoe we met elkaar omgaan;

- feitelijk *gedrag*: het daadwerkelijk tonen van betrokkenheid en verbondenheid door bijvoorbeeld elkaar te groeten op straat, contact te hebben met elkaar, maar ook door samenwerken en het bieden van steun;
- de *beleving*: het gevoel van onderlinge verbondenheid en betrokkenheid tussen buurtbewoners in de zin van buurtbinding, identificatie met de buurt of gevoelens van saamhorigheid en vertrouwen in medebewoners.

Contact: intensiteit en vorm

Contacten verschillen naar vorm, maar ook naar frequentie en diepgang. De analogie van een ladder wordt daarom vaak gebruikt, zoals de contactladder of de 'straatladder'⁵. Het woord ladder suggereert een hiërarchie in contacten die oplopen in intensiteit. Daarbij maakt het Verwey-Jonker Instituut onderscheid tussen:

- geen contact of onverschilligheid;
- elkaar ontmoeten;
- elkaar leren kennen;
- afspraken maken over de buurt;
- wederzijdse hulpbetreffingen.

Wat ook verschil uitmaakt is het type contact en de beleving ervan. Zo zijn er naast positieve ook negatieve contacten, zoals ruzies of conflicten in de buurt. Gemeentelijk beleid kan gericht zijn op het bevorderen van positieve contacten. Voor specifieke buurten of situaties geldt wellicht dat het er vooral om gaat te voorkomen dat - soms sluimerende - conflicten escaleren.

Sociale samenhang: hoe doe je dat?

Eerste hulp bij heibel

Om te voorkomen dat ruzies tussen buuren uit de hand lopen, werken steeds meer steden met buurtbemiddeling. Buurtbemiddelaars zijn lokale getrainde vrijwilligers (minimaal HBO) die altijd met twee personen een gesprek voeren met betrokkenen. Zij doen dat volgens een bepaalde methode. In de gesprekken stellen ze zich onpartijdig op, dragen zelf geen oplossingen aan en hakken geen knopen door. De projectevaluatie liet zien dat meer dan 90% van de bemiddelaars tevreden tot zeer tevreden zijn over de werkwijze en resultaten. Hetzelfde gold voor de coördinatoren en de samenwerkende partners: de politie, de welzijnsinstellingen en de woningcorporaties. Van de betrokken buuren is 49% tevreden. Buurtbemiddeling vermindert onder andere de werklust bij politie en woningcorporaties. Meer informatie: www.hetcvv.nl

Verder zijn contacten tussen buurtbewoners soms incidenteel en soms structureel. Bureaucratie hebben vaak een 'latent' karakter. Het gaat dan om de wetenschap dat je, als het echt nodig is, een beroep kunt doen op iemand in de buurt.

Systeem of individu

Sociale samenhang is in wezen een eigenschap van een groep of sociaal systeem, en is daarmee - zoals sociologen zeggen - een systeemkenmerk. Wel kun je metingen doen bij individuele mensen en hen vragen naar het contact met anderen en de hulp aan buurtbewoners, vrienden of familieleden. Sociale samenhang wordt dan als het ware de optelsom van wat de verschillende buurtbewoners vinden en hoe ze omgaan met elkaar.

Sociale samenhang kan ook beschreven worden in termen van de sociale infrastructuur in een buurt⁶. Te denken valt dan aan de aanwezigheid van sociale voorzieningen, zoals het welzijnswerk, een brede school of voorzieningen voor sociale en maatschappelijke opvang of zorgvoorzieningen. Ook kunnen maatschappelijke organisaties en verenigingen die burgers zelf hebben opgezet tot de sociale infrastructuur worden gerekend, datgene wat geduid wordt als het maatschappelijk middenveld of de civil society, zoals sportverenigingen en buurtorganisaties.

Integratie

Opvallend is dat sociale samenhang vaak in één adem wordt genoemd met integratie. Daarbij wordt dan vooral bedoeld op niet-westerse allochtone bewoners die geacht worden meer te integreren en meer contacten te krijgen met autochtone bewoners. Het advies van de Raad voor de Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) over verbinden richt zich bijvoorbeeld volledig op interetnische integratie, evenals een recentelijk uitgebracht boek waarin de uitkomsten van een groot NWO onderzoeksprogramma naar sociale cohesie worden samenvat⁷.

Sociale integratie kan ook ruimer worden geïnterpreteerd. Dan heeft het begrip betrekking op verdraagzaamheid en tolerantie tussen bewoners met verschillende achtergronden, leefstijlen of leeftijden. Dat kunnen ouderen en jongeren zijn, autochtone en allochtone bewoners of mensen met en zonder een verstandelijke beperking. Juist in het kader van de Wmo is ook de sociale integratie van mensen 'met een krasje' een punt van aandacht, met name het voorkomen van eenzaamheid onder zelfstandig wonende mensen met een verstandelijke, psychische, sociale of lichamelijke beperking.

Kortom

- Het lijkt of iedereen het bij sociale samenhang het over hetzelfde heeft, maar dat is niet zo. Het is een heel andere zaak of je het hebt over de buuren groeten of hulp geven aan iemand in de buurt. Sociale samenhang heeft dus veel verschillende verschijningsvormen.
- Onder de noemer van sociale samenhang worden heel wat doelen en maatregelen 'weggeschreven', terwijl juist de concretisering cruciaal is.

- Sociale samenhang wordt vaak ten onrechte op één lijn gesteld met sociaal-culturele integratie. Sociaal-economische integratie is minstens zo belangrijk voor sociale samenhang. Onder de Wmo is de sociale integratie van kwetsbare bewoners wellicht het meest pregnant.

Sociale samenhang: hoe doe je dat?

Wat is sociale samenhang?

Wij onderscheiden vier verschijningsvormen van sociale samenhang op buurt- of wijkniveau.

1. Contact en ontmoeting

Buurtbewoners kennen en groeten elkaar. Veel burens hebben elkaars sleutels om bijvoorbeeld de planten water te kunnen geven tijdens vakanties.

2. Sociaal netwerk en dingen samen doen

Er is een sociaal netwerk in de buurt: mensen gaan bij elkaar op bezoek en ondernemen samen activiteiten op sociaal of recreatief vlak. Deze activiteiten zijn kleinschalig en vereisen nauwelijks voorbereiding, bijvoorbeeld gezamenlijk naar een voetbalwedstrijd kijken. Maar het gaat ook om de beleving van de kwaliteit van het netwerk en de mate waarin er sprake is van positieve contacten.

3. Wederzijdse hulprelaties

Hier maken we onderscheid tussen instrumentele steun (planten water geven, helpen bij klusjes, suiker 'lenen' van elkaar e.d.), sociaal-emotionele steun (luisterend oor bieden, begrip of medeleven tonen), en informatieve steun (geven van informatie en advies).

4. Gezamenlijke activiteiten in de buurt

Dit zijn sociale activiteiten in de buurt, variërend van vrijwilligerswerk en verenigingen, tot buurtplatforms of de jaarlijks terugkerende buurtbarbecues. Het betreft hier geen eenmalige activiteiten.

Vaak wordt ook 'identificatie met de buurt' als onderdeel van sociale samenhang gezien. Het gaat dan om de mate waarin burgers zich thuis voelen in de buurt, zich verbonden voelen met de woonomgeving en met andere buurtbewoners, vertrouwen hebben in de andere buurtbewoners. Maar ook om de mate waarin zij dezelfde woonopvattingen hebben.

Deze vijfde dimensie is eigenlijk niet direct onderdeel van sociale samenhang, omdat mensen zich identificeren met een buurt op grond van dezelfde leefstijlen, of de uitstraling van de buurt. Het heeft minder betrekking op onderlinge betrokkenheid, hulprelaties of de kwaliteit van het contact met andere bewoners.

Tips voor beleid

- Juist omdat sociale samenhang geen eenduidig begrip is, kunnen gemeenten er zelf keuzes in maken. Dat biedt kansen om eigen beleidsprioriteiten te stellen door bijvoorbeeld te focussen op interculturele integratie. Of juist op het bevorderen van onderlinge hulprelaties of het vermijden van conflicten.
- Belangrijk is niet alles op één hoop te gooien. Maar maak duidelijk wat je bedoelt en maak het concreet: waar heb je het over? Gaat het om contact of ontmoeting, of om hulprelaties? Of wil je de betrokkenheid en actieve inzet in de buurt vergroten?
- Maak een wijk- of buurtanalyse, kijk wat echt belangrijk is voor die specifieke buurt. Gemeenten en maatschappelijke organisaties als de politie, het onderwijs, het welzijnswerk, woningcorporaties, winkeliersverenigingen, kerken en moskeeën hebben elk specifieke kennis van de buurt. Combineer deze kennis in een buurt- of wijkanalyse en ga hierover met bewoners in gesprek, voordat allerlei projecten op de buurt worden losgelaten. Baseer de keuze voor projecten op een 'diagnose' van wat er speelt in die buurt en wat bewoners willen. Stel bijvoorbeeld per wijk één of twee prioriteiten waaraan je de komende jaren wilt werken.

In sommige wijken gaat het vooral om conflicten tussen bepaalde groepen van bewoners. Het bevorderen van sociale samenhang houdt dan in dat negatieve buurtcontacten worden voorkomen. Voorbeelden zijn conflictbeheersing, het stimuleren van onderlinge verdraagzaamheid en het maken van samenlevingsafspraken.

In andere wijken wonen veel ouderen. Voor hen ligt de prioriteit heel anders en zijn juist onderlinge hulp- en klussendiensten nodig, of systemen om elkaar in de gaten te houden, zoals telefooncirkels.

In een wijk waar net een aantal groepswoningen is gerealiseerd voor mensen met een verstandelijke beperking of met een psychiatrische achtergrond, speelt vooral de acceptatie van deze mensen. Terwijl het in andere buurten - vanwege een grote doorstroom - nodig is de anonimiteit te doorbreken met welkomstbijeenkomsten of ontmoetingsactiviteiten.

2

Het gaat helemaal niet goed met de sociale samenhang, mensen hebben weinig meer voor elkaar over

Er is veel aandacht voor sociale samenhang, dat het 'cement van de samenleving' wordt genoemd. Gaat het dan niet goed met 'de' sociale samenhang in Nederland? Pessimisten beantwoorden deze vraag met 'nee' en wijzen op de negatieve gevolgen van individualisering. Optimisten zeggen 'individualisering en sociale solidariteit kunnen prima samen gaan'.

De pessimisten

Aan de ene kant staan de cultuurcritici, ook wel cultuurpessimisten genoemd. Zij hebben de indruk dat het 'allemaal achteruitgaat'. Als verklaring geven zij de ontzuiling van de Nederlandse samenleving. Daarmee is een belangrijke basis voor sociale samenhang weggefallen, omdat het traditionele maatschappelijke middenveld van kerken, vakverenigingen en politieke organisaties aan het wankelen is geraakt. Steeds minder mensen zijn lid van de traditionele verenigingen waar ze *face-to-face* contacten hebben, en kiezen in plaats daarvan voor losse *one issue* organisaties zoals Greenpeace. Contacten tussen mensen worden onder andere daardoor afstandelijker en onpersoonlijker, omdat ze niet zijn ingebed in de dagelijkse omgeving waarin ze wonen en werken.

Verlies van sociaal kapitaal

Ook de bekende socioloog Robert Putnam lijkt eerder een cultuurpessimist dan een optimist⁸. Op basis van cijfers, zoals het sterk afnemend aantal lidmaatschappen van verenigingen, zouden burgers in de Verenigde Staten de afgelopen decennia aanzienlijk minder actief zijn geworden. In plaats van actief deel te nemen aan het verenigingsleven, huren mensen liever af en toe een bowlingbaan met een paar vrienden of familieleden, zo betoogt hij in zijn boek *Bowling Alone*⁹. Putnam introduceert daarvoor het begrip sociaal kapitaal: de sociale contacten en sociale netwerken van mensen die hen toegang geven tot hulpbronnen in de vorm van hulp en steun van andere mensen. Omdat we steeds minder tijd steken in verenigingen waar sociaal kapitaal wordt opgebouwd, ontstaan allerlei sociale problemen zoals criminaliteit en suïcide¹⁰. Nieuwe typen netwerken zoals die bijvoorbeeld via internet tot stand komen, zijn veel losser en onpersoonlijker, en compenseren daarom niet het verlies aan sociaal kapitaal.

Individualisering en verzakelijking

Vanuit de pessimistische invalshoek is de toenemende individualisering de oorzaak van de afnemende sociale samenhang. Mensen zijn steeds losser komen te staan van de traditionele collectieve verbanden zoals de familie, religieuze en lokale gemeenschappen.

Hun keuzes worden minder bepaald door de groep en er is meer ruimte voor zelfontplooiing en individuele keuzevrijheid. Van mensen wordt ook verwacht dat zo zelfstandig en onafhankelijk mogelijk zijn en zo veel mogelijk hun eigen verantwoordelijkheid oppakken.

Behalve de individualisering zijn er nog een reeks van andere ontwikkelingen,

waardoor de contacten tussen mensen losser, functioneler en zakelijker zijn geworden. Zo is in de moderne samenleving een deel van de opvoeding van kinderen en de zorg voor familieleden uitbesteed aan organisaties en instellingen. Voorbeelden daarvan zijn scholen en peuterspeelzalen, maar ook verzorgingshuizen of de dagbesteding voor ouderen en verstandelijk gehandicapten¹¹. Deze ontwikkeling wordt ook aangeduid als de 'vermaatschappelijking' van de opvoeding en zorg. Tevens zijn er grote processen gaande, zoals verstedelijking en mondialisering, waardoor mensen in grotere schaalverbanden zijn gaan leven die bovendien vaak anoniemer zijn.

Het voert te ver om deze grote maatschappelijke processen hier nader te beschrijven, maar volgens de cultuurpessimisten illustreren deze ontwikkelingen dat mensen steeds meer op zichzelf en minder op de ander zijn gericht. Het 'mense-lijke gezicht' verdwijnt steeds verder naar de achtergrond. Daarmee gaat sociale samenhang in onze samenleving verloren, wat de stabiliteit van onze samenleving in gevaar brengt.

De optimisten

Tegenover de (cultuur)pessimisten staan de optimisten. Zij vinden dat er weliswaar veel verandert, maar betogen dat dit niet per se ten koste hoeft te gaan van sociale banden en directe betrokkenheid tussen mensen. Individualisering en sociale solidariteit hoeven elkaar niet uit te sluiten en kunnen naast elkaar bestaan¹². Sociale samenhang krijgt vooral een andere invulling en verschijningsvorm in de moderne samenleving. Mensen zijn dan misschien minder lang lid van dezelfde organisatie of blijven minder lang bij dezelfde werkgever, ze zijn wel nog steeds actief in verenigingsverband en participeren in de buurt, in een baan of in vrijwilligerswerk. Bovendien sluiten steeds meer mensen zich aan bij organisaties met een maatschappelijke of ideële doelstelling. Internet en andere moderne communicatievormen zorgen zelfs voor allerlei nieuwe contacten en uitwisselingen¹³.

'Levens zitten vast in de communicatievormen die op dat moment beschikbaar zijn. Zo heeft destijds de telefoon als nieuwe technologie grote veranderingen teweeg gebracht. Vóór de komst van de telefoon brachten mensen veel tijd met steeds dezelfde personen door, gewoon omdat ze in dezelfde omgeving geboren waren of met die anderen het huis deelden. Maar zet er een telefoon neer en ineens gaan ze praten met allerlei mensen buiten hun huis. Dat is echter niet zichtbaar. Als je rondloopt in de buurt zie je niet veel mensen met elkaar praten. Maar ondertussen staan ze wel voortdurend in contact met anderen via de telefoon of via internet. Je bent dan geneigd op basis van je waarneming te zeggen: het buurtleven verbrokkelt, terwijl het alleen verandert.' (Jos van der Lans)

Ondanks de individualisering is het niet zo dat mensen minder voor elkaar over hebben: de vrijwillige inzet in Nederland is en blijft onverlet hoog - ondanks de ervaren tekorten door bestuurders van vrijwilligersorganisaties of verenigingen. Ook het aantal mensen dat aan goede doelen geeft of lid is van een ideële organisatie neemt eerder toe dan af¹⁴. Vrijwilligerswerk krijgt wel een wat andere vorm. Naast het traditionele verenigingswerk zijn er steeds meer vrijwilligers die graag een tijdelijke klus willen doen en een paar jaar actief willen zijn in de buurt als buurtbemiddelaar, of in het toezicht op speeltuintjes of pleinen. Ook zijn de een-op-een hulprelaties sterk in opkomst, zoals buddy- of maatjesprojecten, of mentorconstructies waarin een chronisch zieke, een minderjarige asielzoeker, een risicojongere of -leerling of iemand met psychiatrische problemen wordt gekoppeld aan een getrainde vrijwilliger die deze persoon een tijd lang ondersteuning biedt. Voor de nabije toekomst vormen de massaal verplicht geworden maatschappelijke stages voor scholieren een nieuwe bron van vrijwillige inzet.

Verder blijkt steeds opnieuw uit allerlei onderzoek naar mantelzorg dat hulp aan en zorg voor familieleden¹⁵ nog steeds heel vanzelfsprekend wordt gevonden¹⁶ en dat er voor de komende jaren - gemiddeld genomen - geen tekort aan mantelzorgers zal ontstaan¹⁷. Er is dus nog voldoende zorgpotentieel. Opvallend is dat mensen eerder nog moeite hebben met het accepteren van hulp dan dat ze hulp willen geven. Met andere woorden: de bereidheid tot het geven van hulp aan anderen is groter dan de bereidheid om hulp te aanvaarden.

Theo Roes van het Sociaal en Cultureel Planbureau concludeert dan ook: *'er zijn geen tekenen van een algemene teruggang in de hulpbereidheid, de solidariteit of het onderling vertrouwen.'* (SCP 2002: 10)
De manier waarop sociale samenhang zich manifesteert verandert wel, maar er vindt geen uitholling plaats.

Meer van minder

Jan Willem Duyvendak en Menno Hurenkamp trekken zelfs in twijfel of er überhaupt processen van individualisering plaatsvinden¹⁸. Zij stellen vast *'dat wat mensen doen verrassend veel op elkaar blijft lijken'*. Er ontstaan steeds meer zogeheten 'lichte gemeenschappen'. Dit zijn groepen waarin de verbintenissen tussen mensen minder strak en verplichtend zijn dan voorheen. De keuze voor lidmaatschap is vrij, ook om er weer uit te stappen, en er is een minimum aan gedragsregels. Lichte gemeenschappen geven de mogelijkheid tot een groter aantal netwerkverbintenissen met meer dwarsverbindingen tussen verschillende groepen mensen. Of, zoals wel wordt gezegd, 'minder intensieve contacten, maar wel veel meer'.

Kortom

- Er zijn twee - op het eerste oog tegengestelde - visies op sociale samenhang. De cultuurpessimistische kijk benadrukt vooral het verlies van wat ooit was. De optimistische invalshoek ziet ook de winst van nieuwe vormen van sociale samenhang en een ander type vrijwillige inzet.
- Het antwoord op de vraag wie gelijk heeft, is niet te geven. Sociale samenhang heeft zo veel verschillende verschijningsvormen, dat het er maar helemaal van afhangt waar je naar kijkt.
- Er zijn klassieke vormen van contacten en bronnen van sociaal kapitaal, zoals verenigingen. Daarnaast zijn er meer eigentijdse vormen, de lichte gemeenschappen, waarin nieuwe communicatietechnologieën een belangrijk rol spelen.

Tips voor beleid

- Voor de lokale praktijk mag dan de vraag of de pessimisten of de optimisten gelijk hebben, niet relevant zijn. Voor een gemeente is het wel belangrijk zich bewust te zijn vanuit welk perspectief ze kijkt. Het is wel zo dat een optimistische visie eerder stimuleert tot handelen omdat het aanzet tot aansluiten bij eigentijdse vormen van sociale solidariteit.
- Het kan blikverruimend werken om beleidsmedewerkers van de gemeente samen met professionals (welzijn/woningcorporaties) en enkele actieve burgers, te laten uitwisselen hoe zij tegen sociale samenhang aankijken. De kans is erg groot dat ze heel verschillende dingen zien. Vraag dan de pessimisten eens te kijken door een optimistische bril naar de sociale samenhang in de eigen gemeente of per buurt, en vice versa. Misschien blijkt dan dat ambtenaren pessimistischer zijn dan de mensen van de corporatie of de welzijnsorganisatie, of andersom. Het (gedwongen) kijken vanuit een ander perspectief levert vaak een nieuwe frisse kijk op. De Bono-methode kan daarbij goed van pas komen¹⁹.
- Benoem als beleidsmedewerker en professional eens apart de kansen en positieve ontwikkelingen in sociale samenhang, en kijk hoe je die kunt versterken. Analyseer vervolgens de bedreigingen en mogelijke tekorten, en neem actie daar waar versterking nodig is.
- Een pragmatische aanpak is misschien het meest effectief: erken de traditionele vormen van sociale samenhang, zoals verenigingswerk, maar heb ook oog en waardering voor lossere en spontane uitingsvormen, zoals stille tochten of andere spontane acties tegen zinloos geweld. Beide vormen van verbindingen tussen burgers kunnen de moeite waard zijn om te steunen. Soms impliceert het dat er flexibele 'potjes' worden gereserveerd die aangesproken kunnen worden voor ongeplande initiatieven die ineens opleven.

Hoe meer sociale samenhang hoe beter

'Gemeenten zouden zich niet eenzijdig op dienstverlenende organisaties moeten richten. Er zijn ook mensen in clubs die elkaar ontmoeten omdat ze bijvoorbeeld dezelfde ziekte hebben, of gezellige dingen samen organiseren. Bovendien heb je nog de belangenbehartigingclubs, of de campagnevoerders - de voorvechters van ideële doelen zoals Greenpeace.'

Al deze organisaties dragen bij aan sociale samenhang. Gemeenten die zich vooral richten op hulpgevendende organisaties, zien toch een belangrijk deel over het hoofd. Want ook in die andere clubs wordt sociale samenhang gegenereerd én onderhouden.' (Lucas Meijs²⁰)

- Maak gebruik van de verplichte maatschappelijke stages van leerlingen uit het voortgezet onderwijs en kijk hoe deze ingezet kunnen worden bij activiteiten om de sociale samenhang in de eigen gemeente of op buurniveau te versterken.
- Probeer als gemeente een visie op sociale samenhang en actief burgerschap te ontwikkelen en draag die consequent uit. Dat kan bijvoorbeeld door het beschikbaar stellen van buurtbudgetten, door bepaalde burgers in een winkelkrant in het zonnetje te zetten of door de vrijwilliger van het jaar te kiezen.

Het impliciete uitgangspunt is vaak 'hoe meer sociale samenhang hoe beter'. Sociale cohesie heeft namelijk vooral positieve connotaties. Dat is echter niet altijd terecht. Sociale samenhang is een 'tweesnijdend zwaard' met ook een 'donkere kant'²¹. Het insluiten van bepaalde mensen houdt namelijk automatisch in dat anderen er niet bij horen en buitengesloten worden, namelijk degenen die als buitenstaanders worden beschouwd. Een sterke groepscohesie kan gepaard gaan met wantrouwen tegenover 'outsiders' en xenofobische neigingen. Bovendien is er dan soms sprake van knellende banden en vrijheidsbeperkingen. Groepsdruk kan individuen, bijvoorbeeld straatjongeren, zelfs aanzetten tot activiteiten die zij als afzonderlijke individuen nooit gedaan zouden hebben. Jeugdcriminaliteit en schooluitval zijn voorbeelden waar groepseffecten negatief uitwerken voor individuen. Voor gemeenten kan een sterke sociale samenhang in sommige buurten dus nadelen hebben.

Sociale samenhang: hoe doe je dat?

Woningtoewijzing als instrument

'Sommige buurtjes kom je niet doorheen als gemeente, daar heerst al generaties lang werkloosheid, ook omdat mensen er van generatie op generatie blijven wonen. Voor mensen die er al heel lang wonen is het moeilijk om eruit te stappen en verder te komen. Wij gebruiken daarom woningtoewijzing als instrument om te kijken of we de negatieve spiraal waar deze mensen in zitten, kunnen doorbreken. Dan komen ze met een ander type mensen in aanraking en zien ze andere rolmodellen'. (Lenie Scholten)

Controverses en sociale samenhang

Als tegenpool van sociale samenhang wordt de controverse of het conflict genoemd. Controverses kunnen echter juist goed zijn voor de sociale samenhang.

'Lanceer een sloopplan en kijk maar eens wat dat doet met de sociale samenhang.' (Jos van der Lans)

Een onverwachte 'steen in de rustige vijver' kan meer effect hebben dan een voor dat doel bewust geplande activiteit. Niets dat zo verbindt als een gezamenlijke vijand. Het plaatsen van een opvang voor verslaafden in een woonbuurt bijvoorbeeld, of het kappen van een rij bomen in een dorp, kan heftige reacties oproepen die de samenhang tijdelijk enorm kunnen versterken.

'In het debat over sociale samenhang in Nederland heerst een soort angst voor de dynamiek in sociale samenhang die voorkomt uit controverses. We zouden eigenlijk wat meer moeten genieten van deze processen en oog hebben voor de bindende werking die daarvan uit kan gaan.' (Lucas Meijs)

Conflicten en controverses maken soms helder waar sociale tegenstellingen liggen. De bemoeienis van politie, bestuurders en de plotselinge aandacht van media zijn op de korte termijn wat onrustbarend, maar betekenen vaak ook het begin van de oplossing van een sluimerend probleem. Incidenten kunnen daarmee als katalysator voor identiteitsontwikkeling en politieke mobilisatie dienen²².

'Gemeenten zijn vaak bang voor boze burgers. Dat zouden ze niet moeten zijn, want onze ervaring is dat juist die burgers heel betrokken zijn. Ze willen niet alleen meedenken, maar zijn meestal ook bereid de handen uit de mouwen te steken.' (Kees Neefjes²³)

Zoals het onderstaande voorbeeld laat zien, is er soms sprake van een incident, waar geen sociaal conflict of sociale tegenstelling aan ten grondslag ligt.

Saamhorigheid na brand

In Helden werd in 2004 - vlak na de moord op Theo van Gogh - de plaatselijke moskee in brand gestoken. De burgemeester vreesde een escalatie tussen de Marokkaanse gemeenschap en Lonsdale jongeren - de vermoedelijke brandstichters. Het tegendeel gebeurde echter. Allochtonen en autochtonen sloegen de handen ineen en bouwden samen de moskee weer op. De Marokkaanse gezinnen brachten gemiddeld € 3000 per gezin op, de architect sprak van een 'aangepaste prijs' en een kunstenares bewerkte kosteloos de ramen. Als symbool voor integratie werd de arcade onder de minaret van rode bakstenen (Nederland) en zandkleurige stenen (Sahara) gemaakt.

Vóór de tragedie had de Marokkaanse gemeenschap nauwelijks contact met de autochtone bevolking. Na de brand is er saamhorigheid ontstaan. Inmiddels fungeert de moskee behalve als gebedshuis ook als ontmoetingscentrum waar allerlei activiteiten worden georganiseerd, die gericht zijn op de integratie en het bevorderen van positieve contacten tussen autochtonen en allochtone bewoners.

Bron: NRC Handelsblad 14 april 2008

Kortom

- Sociale insluiting en sociale uitsluiting zijn twee kanten van dezelfde medaille. Veel sociale samenhang binnen een specifieke groep impliceert onderlinge hulp en zorg voor elkaar. Het sluit echter anderen buiten en houdt mensen soms ook 'gevangen' in een achterstandssituatie.
- Sociale samenhang is niet zoals geluk: hoe meer hoe beter. Voor gemeenten heeft sociale samenhang in een buurt soms meer weg van een parabool: eerst werkt een toename positief uit, tot een bepaald punt waarop het in zijn nadeel omslaat.
- Controverses zijn soms heel goed voor de sociale samenhang²⁴.

Tips voor beleid

- Kijk goed per wijk of buurt hoe het staat met de sociale samenhang. Zijn er bijvoorbeeld spanningen tussen bepaalde bewonersgroepen, of geïsoleerde bewoners of groepen? Zijn er sport- en andere verenigingen, kerken, moskeeën, scholen of buurthuizen waarin of van waaruit burgers zich inzetten voor elkaar? Zijn er bewonersorganisaties actief of huurdersverenigingen? Deze vragen kunnen beleidsmedewerkers van de gemeente het gemakkelijkst beantwoorden samen met professionals van maatschappelijke organisaties.
- Soms kan het nodig zijn om in te grijpen in wijken - bijvoorbeeld met het instrument van selectieve woningtoewijzing - om een negatieve spiraal te doorbreken en bewoners andere, meer positieve rolmodellen te bieden. Dat heeft wel een prijs: het doorbreken van sociale netwerken vermindert sociale samenhang omdat ook steunnetwerken worden doorkruist.
- Gebruik controverses als een manier om met burgers in gesprek te raken: ze leveren agendapunten met urgentie op, brengen burgers bij elkaar en zorgen voor een goede opkomst en het verhelderen van standpunten.
- Probeer goede sleutelfiguren te vinden die als woordvoerder van bewoners kunnen optreden. Zorg bij de gemeente voor één of meer personen die als aanspreekpunt voor bewoners kunnen fungeren.
- Communiceer in ieder geval direct met burgers. Persoonlijk contact, waarin de burger ruimte krijgt om zijn verhaal te vertellen, levert uiteindelijk betere resultaten op.
- Wees ook heel duidelijk wat er *niet* kan en wat de grenzen zijn aan de maatregelen die de gemeente en maatschappelijke partners kunnen nemen.

Door het bevorderen van sociale samenhang in buurten en wijken vermindert de druk op voorzieningen

Meer sociale samenhang tussen buurtbewoners zou een preventieve uitwerking hebben op het beroep dat zij doen op zorg- en welzijnsvoorzieningen. Hoe meer sociale samenhang en welzijn, hoe minder de noodzaak om van allerlei diensten en zorgvoorzieningen gebruik te maken. Dat helpt bewoners langer zelfstandig te blijven wonen. Maar is dat ook echt zo?

In tegenstelling tot wat soms wordt gedacht gaan mensen die in een sociaal isolement leven, niet vaker naar de huisarts. Kwetsbare mensen met een lichamelijke, psychische of sociale beperking doen wel een iets groter beroep - doch niet heel veel groter dan mensen zonder beperking - op voorzieningen zoals de thuiszorg, maaltijddiensten en het maatschappelijk werk²⁵. De vraag is nu of het beroep op deze diensten afneemt door de bevordering van informele hulp van mensen uit de eigen buurt of de inzet van vrijwilligers hulp zoals burenhulpdiensten, buddy's of maatjes.

Buren: bewuste terughoudendheid

Wat kunnen buren van elkaar verwachten? Uit diverse onderzoeken blijkt dat de dominante omgangscade tussen buurtgenoten er een is van 'vriendelijkheid op afstand'²⁶. Bewoners kiezen meestal bewust voor een zekere terughoudendheid ten opzichte van de buren. Ze hoeven niet elkaars vrienden te zijn en de deur bij elkaar plat te lopen. Wanneer het 'te close' wordt, ervaren zij dat al gauw als opdringerig. De meeste burenccontacten kenmerken zich met andere woorden door een soort afstandelijke familiariteit. Daarbij zoeken de betrokkenen een evenwicht tussen nabijheid en betrokkenheid enerzijds, en afstandelijkheid en privacy anderzijds.

Onderzoeksresultaten wijzen allemaal in dezelfde richting: mantelzorg, langdurige en meer intensieve vormen van hulp, zorg of steun, komen 'spontaan' alleen tot stand tussen mensen die een persoonlijke band met elkaar hebben. Mensen willen wel een zekere vertrouwdeheid of bekendheid met buren en buurtgenoten, maar niet de afhankelijkheid die directe zorg met zich meebrengt.

Wederzijdse dienstverlening

Wat wel mogelijk is, dat er op basis van wederkerigheid diensten aan elkaar worden verleend. Relaties tussen buren hebben daarmee vaak het karakter van 'ruilrelaties': er is een balans tussen diensten en wederdiensten²⁷. Meestal gaat dit echter niet verder dan de planten water geven bij vakanties en reservesleutels in bewaring houden. Bovendien betreft het vooral 'latente' contacten, waarbij zo nodig, of in noodgevallen, een beroep op iemand kan worden gedaan, zoals het even bijspringen met boodschappen of op de kinderen passen²⁸. Dat is meestal geen probleem en tegelijkertijd ook het maximaal haalbare - de uitzonderingen daargelaten.

'We werken nu met burenhulpcentrales²⁹. Mensen willen een ander best helpen. Maar nu blijkt dat ze liever niet de eigen buurvrouw helpen, want dan wordt het te moeilijk om "nee" te zeggen als ze weer iets vraagt.' (Lenie Scholten)

Kortom

- Beleidsmakers moeten realistische verwachtingen hebben over wat buren voor elkaar willen en kunnen betekenen. Lichte vormen van wederzijdse dienstverlening willen de meeste mensen wel, maar veel verder moet het niet gaan. Er moet een zeker afstand blijven.
- Regelmatige hulp en zorg (mantelzorg) worden alleen gegeven tussen mensen die een persoonlijke relatie hebben met elkaar.
- Het is niet reëel te verwachten dat het bevorderen van sociale samenhang leidt tot een substantiële vermindering van de druk op zorgvoorzieningen. Wel kunnen mensen met goede contacten in de buurt zich prettiger, veiliger en minder eenzaam voelen in hun woonomgeving.

Tips voor beleid

- Veel mensen willen wel (oppervlakkig) kennismaken met de buren of buurtgenoten. Activiteiten met dat doel zijn vaak niet duur en de ondersteuning waard.

'Buurtinitiatieven moet je eigenlijk altijd omarmen. Dan komt al gauw de vraag "moet je buurtfeestjes faciliteren?" Ja, zeggen wij. Geef ze het voordeel van de twijfel. Initiatieven krijgen bij ons altijd een minimale startbijdrage, een aanmoedigingsbijdrage.' (Lenie Scholten)

- Wanneer het gaat om het verminderen van de druk op zorgvoorzieningen, zijn gerichte acties nodig. Te denken valt aan georganiseerde hulp- en klussen-diensten, vrijwillige thuiszorg of digitale matchingssystemen die de vraag naar informele hulp koppelen aan het aanbod van vrijwilligers. Er zijn tal van mogelijkheden om informele hulp te bevorderen binnen gemeenten³⁰. In de hoofdstukken 8 en 9 gaan we daar verder op in.
- Nieuwe kansen liggen wellicht op het vlak van het versterken van steunnetwerken en vrijwillige inzet rondom kwetsbare mensen in de wijk (zie hoofdstuk 9). Maar dat hoeft niet door de buurvrouw of buurman te gebeuren, vaak zelfs bij voorkeur niet.
- Houd er rekening mee dat mensen zich gauw bezwaard voelen wanneer ze informele hulp moeten accepteren van vrienden, kennissen of een goede buur.
- Vergeet niet dat er op lokaal niveau allerlei groepen en gemeenschappen actief zijn in het maatschappelijk middenveld. Binnen het diaconale werk van kerken en moskeeën werken veel en gemotiveerde vrijwilligers die zich vaak ook op

De buurt is een natuurlijke gemeenschap en een prima startpunt voor het bevorderen van sociale samenhang

kwetsbare mensen richten die geen christelijke achtergrond hebben. Kijk eens goed naar de kerken waar migranten komen. Zij geven hulp die de formele zorgverlening voor een deel vervangt en besparen gemeenten daarmee miljoenen³¹. Directe samenwerking met kerkelijke of levensbeschouwelijke gemeenschappen kan daarom relevant zijn in het kader van de Wmo³².

Sociale samenhang: hoe doe je dat?

Stichting Hulp in Praktijk (HiP)

Kerkelijke mensen zijn twee maal zo vaak als vrijwilliger actief dan niet-kerkelijken. Stichting Hulp in Praktijk maakt daar dankbaar gebruik van. Via lokale kerkelijke organisaties en netwerken worden mensen opgeroepen om zich als vrijwilliger te melden voor burenhulp. De aanmelders worden in een databestand gezet, waarbij onder andere wordt aangegeven hoeveel en welk type hulp ze willen geven. Dat kunnen gezelligheidsbezoekjes zijn, maar ook praktische hulp bij klusjes in huis of met de boodschappen. Binnen en buiten kerken informeert HiP - middels billboards, nieuwsberichten en dergelijke - burgers in een bepaalde stad over de mogelijkheid om via HiP hulp te krijgen van een vrijwilliger in de buurt (op postcodegebied). Iedereen mag om hulp vragen.

Bellers met een hulpvraag worden door de helpdesk van HiP via een digitaal systeem gekoppeld aan een kerkelijke vrijwilliger die in de buurt woont en de benodigde hulp wil geven. Het overgrote deel van de hulpvragers (90%) blijkt buitenkerkelijk te zijn. Het systeem weet 93% van de hulpvragers te matchen met een hulpaanbieder.

Zie www.stichtinghip.nl

In veel gemeenten wordt gebiedsgericht beleid gemaakt met wijken of buurten als uitgangspunt. Het zijn handige planologische eenheden die administratief gezien beter te overzien zijn dan complete steden of meer uitgestrekte verstedelijkte gebieden.

De buurt als gemeenschap

Over wijken en 'buurtjes' bestaat vaak een wat geromantiseerd beeld: gemeenschappen waarin mensen vanwege de geografische nabijheid op een soort vanzelfsprekende manier samenleven en elkaar op diverse manieren bijstaan. De buurt wordt gezien - zoals socioloog van Doorn het al in 1955 noemde - als de tegenhanger voor 'het schrikbeeld van de atomiserende, ontwortelde, vereenzamende grootstad' die 'paradeert tegen het ideaal van de ware wijk-gemeenschap'³³. Het paradijs wordt daarbij steeds in het verleden geprojecteerd³⁴; het beeld heerst dat 'vroeger' alles anders en vooral beter was.

Wijken en buurten zijn echter vooral stedenbouwkundige en planologische eenheden. Dat maakt hen nog niet tot sociale gemeenschappen, zo blijkt steeds opnieuw, dat waren ze 'vroeger' ook meestal niet³⁵. Veel bewoners denken namelijk op een andere schaal dan de buurt of wijk. Voor hen is dat vaak (80%) niet meer dan de eigen portiek, flat of straat. Verder is het zo dat het sociale netwerk van de meeste mensen slechts voor een beperkt deel uit burenhulp en buurtbewoners bestaat. De helft heeft zelfs helemaal geen contact met de burenhulp en de overgrote meerderheid (80-90%) heeft ook geen behoefte aan intensiever contact met de burenhulp³⁷. Onderzoek leert dat sociale netwerken waarin mensen zich bewegen, en zeker de meer persoonlijke banden, veel breder en veelzijdiger zijn dan de buurt. Voor veel bewoners is de buurt dan ook slechts in zeer beperkte mate de vanzelfsprekende leefwereld³⁸. Ook als het gaat om hulp- en steunrelaties leunen bewoners grotendeels op een netwerk dat de buurt- en wijkgrenzen overstijgt.

Hoe lokaal zijn we

Het feit dat een deel van het netwerk van mensen zich buiten de buurt bevindt, betekent niet dat alle contacten van Nederlanders 'plaatsloos' zijn geworden. Een belangrijk deel is toch nog steeds vrij dicht bij huis: uit onderzoek blijkt dat meer dan de helft van het eigen netwerk binnen vijftien minuten (reistijd) is te bereiken³⁹. Nederlanders zijn met andere woorden nog steeds behoorlijk lokaal georiënteerd, al is dat niet per definitie de eigen buurt of wijk.

Als vuistregel geldt dat ouders en hun opgroeiende kinderen, evenals ouderen, meer op de buurt gericht zijn voor contact en vaak ook meer contact zouden willen. Dit heeft voor een deel te maken met mobiliteit. Ook jongeren zijn vaak aangewezen op hun eigen buurt om te hangen en voor andere activiteiten⁴⁰.

'Wees je bewust van de levensfase waarin mensen zich bevinden. Dat maakt heel veel uit voor het belang dat ze hechten aan contacten in de buurt. Zoals de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid aangeeft, de maat die je moet hanteren is de afstand die je af kunt leggen met een kinderwagen of een rollator.' (Lucas Meijs)

Met andere woorden, het zijn vooral de minder mobiele mensen die lokaal, dus ook op de buurt, gericht zijn. Voor een deel zijn dat ook de meer kwetsbare mensen.

Niet allemaal hetzelfde

Er wonen vaak heel verschillende mensen in een wijk. De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2005) onderscheidt grofweg vier categorieën van bewoners.

- Er is vaak een - wat oudere - groep bewoners die gericht is op de buurt en de voorzieningen, die actief zijn in de kerk, het buurthuis of het verenigingsleven en de inkopen doen bij lokale winkels. Deze bewoners kijken 'maximaal een paar honderd meter elke kant op'.
Deze bewoners doen vaak actief mee aan buurtinitiatieven zoals schoonmaak-acties (bijvoorbeeld Opzoomeren in Rotterdam).
- Een heel andere groep bewoners zijn de anderhalf- of tweeverdieners. Zij zijn op het eigen gezin gericht en hebben een druk leven.
Zij doen vooral mee met activiteiten zoals de lampionnentocht, Koninginnedag of de buurtbarbecue.
- Voor een derde groep is de eigen woning vooral een slaapplek. Voor deze vaak wat jongere bewoners is de lokale kroeg belangrijk, het eetcafé of de sport-school.
Zij komen in actie wanneer het bijvoorbeeld gaat om zaken als parkeerbeleid.
- De vierde groep bestaat uit een actieve, maatschappijkritische groep bewoners, vaak hoger opgeleid.
Dit zijn de mensen die je als gemeente relatief makkelijk kunt betrekken bij het ontwikkelen van - bijvoorbeeld interactieve vormen van - buurtbeleid.

Niet iedereen wil iets met de buurt

Bewoners verschillen in de mate waarin ze gehecht zijn aan de buurt. Onderzoek heeft laten zien dat er bijna altijd vier typen bewoners zijn⁴¹. Een deel van de bewoners - gemiddeld zo'n 25% - identificeert zich echt met de buurt en voelt zich bijvoorbeeld een 'echte Kruiskamper'. Ze zijn sterk gehecht aan de buurt als fysieke en sociale plek, en zijn vaak ook actief in de buurt.

De tweede groep is ongeveer even groot (25%), maar deze mensen zijn juist ontevreden met de buurt waar ze wonen en voelen er zich helemaal niet gehecht. Ze komen alleen in actie wanneer in hun woonomgeving problemen zijn rond het cluster schoon, heel en veilig. Deze groep van weinig gehechte bewoners is relatief

groot in achterstands- of herstructureringswijken⁴². De derde groep (ca. 20%) is niet heel sterk gehecht aan de buurt en is vooral geïnteresseerd in goede voorzieningen. Een vierde groep (ook ca. 20%) maakt het niet uit in welke wijk ze wonen, hen gaat het vooral om hun eigen huis. De derde en de vierde groep bewoners zijn overigens niet uitgesproken ontevreden over hun buurt.

Er is dus altijd een groep bewoners die nauwelijks interesse heeft in deelname aan sociale activiteiten of zich in te zetten voor de buurt. Het verschilt per wijk hoe groot die groep is, maar meestal ligt dat percentage ergens tussen de 25 en 35%.

Hanteerbaar schaalniveau

Behalve voor meer lokaal georiënteerde bewoners zoals ouderen en mensen met opgroeiende kinderen en de kinderen zelf, is de wijk belangrijk voor professionals en aanbieders van zorg, welzijn en veiligheid. Al werken ook veel professionals wijkoverstijgend (en soms ook gemeenteoverstijgend), de wijk biedt een hanteerbaar schaalniveau, een organisatorische eenheid waarbinnen ze hun aanbod kunnen afstemmen. Voor de wijkagent, de opbouwwerker en de wijkzuster geldt dat een goed persoonlijk contact met cliënten belangrijk is voor hun werk alsmede een overzichtelijk werkgebied waar de afstanden lopend of per fiets afgelegd kunnen worden.

Sociale samenhang: hoe doe je dat?

Sport en spel: van rotjoch naar rolmodel

Het Buurt-Onderwijs-Sport project 'Werk aan de Winkel, jongeren van de straat' in Amsterdam biedt jongeren de kans om een opleiding te volgen tot assistent vrijetijdsbegeleider. In dit BOS-project werken het sportbuurtwerk van Combiwel, de Dienst Werk en Inkomen en het ROC nauw samen. Er is bewust gekozen voor jongeren die door hun criminele activiteiten een verkeerd voorbeeld gaven aan jongere kinderen uit hun buurt, en daar ook overlast veroorzaakten. De jongeren worden na een tweejarig leerwerktraject als een positief rolmodel in hun buurt actief. Ze worden ingezet bij het sportbuurtwerk, speeltuinwerk, buurtcentra, jongerenwerk en als assistent-trainer en/of begeleider bij schoolsportactiviteiten. Het doel is het gedrag van kinderen, tieners en jongeren die aan de activiteiten deelnemen te beïnvloeden en met een goed voorbeeld te stimuleren positief deel te nemen. In verschillende buurten zijn evenementen georganiseerd, waar de jongeren de verantwoording kregen over de organisatie en uitvoering van sport- en spelactiviteiten. Veel deelnemers hebben door het BOS-project een positieve ontwikkeling doorgemaakt. Ze krijgen nu aanzien op straat door hun nieuwe rol, terwijl ze vroeger alleen negatief benaderd werden. De volgende groep staat alweer te popelen om bij het sportbuurtwerk te starten in een nieuwe opleidingsgroep.

'No mating without meeting': na contact en ontmoeting volgt al gauw meer...

Kortom

- Buurten en wijken zijn meestal divers samengesteld en niet iedereen wil iets met de buurt. Vooral ouderen, ouders en hun opgroeiende kinderen, en jongeren zijn meer gericht op de buurt.
- Verschillende typen bewoners willen ieder op een eigen manier actief zijn in de buurt. Er blijft echter altijd een aanzienlijke groep die dat *niet* wil.
- Het maakt verschil uit of je naar de buurt of wijk kijkt vanuit de bewoners of vanuit de overheid of professionals. Voor bewoners is de buurt in sociaal opzicht niet altijd erg belangrijk, omdat hun meer persoonlijke contacten vaker daarbuiten liggen. Voor professionals biedt de wijk vaak een overzichtelijk kader voor de uitvoering voor hun werk. Ook voor lokale overheden zijn wijken handige indelingen.

Tips voor beleid

- Houd er rekening dat een deel van de bewoners echt niet warm loopt voor de buurt en dat niet iedereen op dezelfde manier lokaal actief wil zijn.
- Wanneer je activiteiten op buurt- of wijkniveau wilt organiseren, kijk dan eerst hoe deze is samengesteld. Bepaalde activiteiten om sociale samenhang te bevorderen zullen vooral specifieke bewonersgroepen aanspreken, zoals ouderen en mensen met kinderen. Jongeren zullen vooral geïnteresseerd zijn als er voor hen iets te halen valt zoals een nieuw voetbalveld of een hangplek, al leert de ervaring dat zij ook bereid om zich in te zetten voor andere jongeren, zoals in het bovengenoemde BOS-project, of als mentor van een risicjongere of conflictbemiddelaar op school. Aan interactieve vormen van beleidsontwikkeling zal vooral de kritische en hoger opgeleide bewoner graag meedoen.
- Voor een gerichte aanpak, die aansluit bij de beleving van bewoners, is het soms nodig de wijk op te delen in kleinere hanteerbare eenheden, zoals een buurt of zelfs een (deel van) de straat.
- Kijk niet alleen naar wie de bewoners zijn, maar ook naar welke professionals al actief zijn in de wijk. Maak gebruik van hun kennis. Zo kennen de opbouwwerker en de wijkagent vaak jongeren uit de wijk. Zij weten wie sleutelfiguren zijn. Woningcorporaties kennen actieve bewoners vanuit de huurdercommissies en winkeliersverenigingen hebben veel lokale kennis. Moskeeën, kerken en scholen weten vaak welke mensen ziek of geïsoleerd zijn of wie risicjongeren zijn.
- Ga in gesprek met bewoners over wat zij met de buurt zouden willen. Hier zijn uiteenlopende methoden voor, variërend van een digitaal forum tot bewonersavonden of gesprekken achter de voordeur. Ook dan geldt dat een persoonlijk contact - hoewel het tijdrovend is - in de regel meer informatie oplevert. In sommige gemeenten is men op een zomeravond met tafel en stoelen en een kan koffie of thee aan de straat gaan zitten om mensen persoonlijk uit te nodigen tot een gesprek. Het gaf een goed beeld van de sfeer in bepaalde straten, portieken of buurtjes en leverde verrassend snel inzicht op in wat er speelde voor bewoners.

Er zijn steeds minder plekken in de buurt waar mensen elkaar op een vanzelfsprekende manier tegenkomen, zoals de buurtsuper of de kruidenier om de hoek. Vooral in kleine dorpskernen, maar ook in oude stadswijken, is een veel gehoorde klacht dat vergrijzing plaatsvindt en voorzieningen afkalven. Daarmee verdwijnen ook de plekken waar bewoners op ongedwongen wijze een praatje kunnen maken met elkaar.

Het type contact dat mensen op deze plekken in de buurt hebben wordt 'familiariteit' genoemd⁴³, afkomstig van het Engelse woord *familiar*, wat vertrouwelijk betekent. Het gaat dan om vertrouwde aanblik van elkaar, de gebruikelijke praatjes met bekenden in de buurt en de basale uitwisselingen over elkaar en de woon-omgeving. Het is het type contact dat ergens tussen anonimiteit en intimiteit in ligt en meer is dan het eenmalige contact in het vluchtige voorbijgaan, maar minder dan de intimiteit van persoonlijke netwerken van vrienden en familie.

Familiariteit ontstaat niet door eenmalige ontmoetingen op multiculturele feesten, debatten of buurtbarbecues. Het ontwikkelt zich doordat mensen elkaar *regelmatig* tegenkomen en elkaar even spreken op een plek waar zij moeten zijn voor hetzelfde doel, zoals de boodschappen, een drankje of hapje, of vanwege de kinderen.

Vanzelfsprekende ontmoetingsplekken

Om familiariteit op te bouwen zijn vanzelfsprekende ontmoetingsplekken nodig: winkels, scholen, buurtcentra, speeltuinen of -plaatsjes, horeca of sportgelegenheden. Bestaande organisaties kunnen fungeren als knooppunten van netwerken waarbij mensen elkaar ontmoeten. Van daaruit kan de behoefte ontstaan ook op een andere manier contact te willen houden.

'Een goed voorbeeld zijn brede scholen. Daar komt niet alleen de schoolgaande jeugd maar ook vaders en moeders die inburgeringscursussen volgen, boeken komen lenen of kinderen hebben die daar sporten of muzieklessen volgen. Die ontmoeten elkaar daar dan weer met regelmaat en leren elkaar zo kennen.'
(Rein Sohlait⁴⁴)

Sociale samenhang: hoe doe je dat?

Schoolpleinen: grijp je kans!

Schoolpleinen van basisscholen zijn ontmoetingsplekken bij uitstek, waar veel meer gebruik van kan worden gemaakt dan nu het geval is. Bewoners vinden elkaar daar rondom een gezamenlijk belang, namelijk hun schoolgaande kinderen. Zet er bijvoorbeeld een bankje neer, of maak een plek binnen met een koffiezetapparaat. Onder ouders met jonge kinderen zit veel potentie: ze zoeken elkaar vanzelf op en kunnen via scholen relatief makkelijk worden gemobiliseerd. Gezinnen met opgroeiende kinderen doen vaak graag mee met activiteiten in de buurt. (Jos van der Lans)

Het gaat dus niet om het organiseren van ontmoetingsactiviteiten, noch om buurtcentra waar elke avond een andere groep een ruimte huurt. Het gaat om plekken waar bewoners van een wijk elkaar tegenkomen omdat ze er moeten zijn vanwege hetzelfde doel.

Sociale samenhang: hoe doe je dat?

Sportpunt in de wijk

Klarendal in Arnhem is een volkswijk waar 80% van de bewoners van allochtone afkomst is. Er spelen veel sociale en economische problemen, zoals werkloosheid en armoede.

In 2006 is een sportpunt opgericht waar bewoners op een laagdrempelige manier kunnen sporten. Vakdocenten lichamelijk oefening van omliggende basisscholen - die ook als beweegconsulent bij de gemeente werken - verzorgen de lessen. De toestroom is groot: binnen één jaar zijn er 175 jonge sportertjes actief geworden (onder de 14 jaar). Ouders raken ook steeds meer geïnteresseerd. Zo is onlangs de kantine verbouwd, die zich blijkt te ontwikkelen als ontmoetingsplek voor bewoners.

Het sportpunt is het resultaat van een samenwerking tussen het wijkcentrum, een welzijnsinstelling, scholen en een sportbedrijf. De gemeente financiert het project grotendeels vanuit de Buurt-Onderwijs-Sport (BOS) gelden.

Familiariteit verhoogt de leefbaarheid in een buurt of wijk en heeft een eigen waarde naast de meer persoonlijke contacten. Lokale overheden kunnen in overleg met bewoners bestaande plekken ondersteunen in de ontmoetingsfunctie, of faciliteiten creëren waar ze niet zijn.

Sociale samenhang: hoe doe je dat?

Weekendscholen, maatjes en mentoren

Op weekendscholen kunnen kinderen tussen 10 en 14 jaar extra lessen krijgen. Vaak gaat het om kinderen uit achterstandssituaties, die wat extra onderwijs kunnen gebruiken om later betere kansen te krijgen op de arbeidsmarkt. Zij maken kennis met beroepen die anders vaag of onbekend zouden zijn gebleven. Weekendscholen blijken goed te lopen: tweederde van de leerlingen doorloopt het volledige driejarige programma. In totaal zijn er acht weekendscholen in Nederland, onder andere in Amsterdam, Utrecht, Nijmegen en Tilburg. Weekendscholen worden ook wel gesponsord door het bedrijfsleven.

Zie ook www.weekendschool.nl

Op weekendscholen kunnen ook mensen uit de buurt lesgeven. Dat versterkt de sociale samenhang. Zo kan de fotograaf van de fotowinkel op de hoek een paar camera's meenemen en uitleg geven. Kinderen weten dan 'dat is die fotograaf van daar op de hoek'.

Vanuit weekendscholen kunnen mentorprojecten worden opgezet, waarbij volwassen buurtbewoners mentor worden van een kind.

Contacthypothese en schildpadgedrag

Er zijn wel twee kanttekeningen te plaatsen. Aan het idee van *no mating without meeting* ligt de veronderstelling ten grondslag dat (oppervlakkig) contact en ontmoeting vanzelf leiden tot diepgaander contact - ook wel de contacthypothese genoemd. Dat hoeft echter niet het geval te zijn. Ontmoeting is dan wel een noodzakelijke voorwaarde voor intensievere contacten tussen bewoners, maar bepaald geen garantie⁴⁵.

Een ander punt waar rekening mee moet worden gehouden is dat oppervlakkig en incidenteel contact de wederzijdse vooroordelen kan versterken, iets wat herhaaldelijk is aangetoond in onderzoek⁴⁶. De socioloog Robert Putnam noemt dit 'schildpadgedrag'⁴⁷. Wanneer mensen vaker in contact komen met mensen die zij als erg 'anders' ervaren, hebben zij de neiging om zich in de schulp terug te trekken en minder vertrouwen te hebben in de medemens.

Sociale samenhang moet je aan burgers zelf overlaten

Kortom

- Bewoners hebben vaak behoefte aan plekken waar ze familiariteit kunnen opbouwen. Van daaruit ontstaat misschien de behoefte aan meer contact, ook buiten die plekken om.
- Er zijn extra inspanningen nodig om oppervlakkige contacten te laten uitgroeien tot meer. Ontmoeting en contact leiden niet vanzelf tot hulprelaties.

Tips voor beleid

- Bekijk per wijk waar vanzelfsprekende ontmoetingsplekken zijn. Zijn die er niet of nauwelijks, bespreek met bewoners of zij er behoefte aan hebben en hoe die ontmoetingsplekken eruit zouden moeten zien. Wees creatief en probeer kansen te zien: bestaande plekken kunnen worden uitgebreid met meer functies.
- Houd er rekening mee dat sociale samenhang vooral een beleidsdoel is en meestal niet iets waar bewoners zelf naar streven. Bewoners willen wel mensen ontmoeten die dezelfde interesses of gedeelde belangen hebben zoals een speelplek voor de kinderen opknappen. Het feit dat ze daarbij anderen uit de buurt beter leren kennen, is dan een prettige bijkomstigheid. Voor de gemeente kan dat juist andersom werken: het hoofddoel is te werken aan sociale samenhang in een wijk, met als prettige bijkomstigheid dat de speelplek er ook weer goed uit ziet.
- Buurtbarbecues en multiculturele feesten kunnen een overbruggende functie hebben in de zin van contacten leggen tussen mensen die elkaar voorheen nog nauwelijks of niet kenden. Maar houd de verwachtingen reëel: ze leiden niet per definitie tot structurele contacten, laat staan tot wederzijdse hulprelaties.

Een van de aspecten of verschijningsvormen van sociale samenhang op buurtniveau is het opkomen voor gedeelde belangen zoals gebeurt in burgerinitiatieven. Er leven vaak hoge verwachtingen ten aanzien van de inzet van burgerinitiatieven en - in het kielzog daarvan - de civil society. Burgerinitiatieven worden geacht de sociale samenhang in de buurt te bevorderen en als oplossing beschouwd voor allerlei maatschappelijke problemen, zoals criminaliteit, sociale uitsluiting en integratie.

Actieve burger of actieve overheid?

Het beeld wordt vaak geschetst dat de overheid moet terugtreden om ruimte te geven aan de burger. Deze moet dat vervolgens waar gaan maken.

'Keek men in de vorige decennia vooral naar respectievelijk de overheid en de markt, nu kijkt men bij grote maatschappelijke problemen als eerste naar de burger'⁴⁸.

Ook de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid spreekt hoopvol over 'het oplossingspotentieel op kleinschalige niveaus dat bij kan dragen aan de sociale cohesie'⁵⁰. Vooral bij problemen in de wijk kunnen burgers zelf het initiatief nemen. Het is echter voor gemeenten niet eenvoudig in te schatten wanneer zij moeten sturen en stimuleren of beter de handen op de rug kunnen houden.

Sociale infrastructuur en 'spontane' initiatieven

Uit onderzoek van Hurenkamp e.a.⁴⁹ blijkt dat het bestaan van een goede sociale infrastructuur een eerste voorwaarde is voor burgerinitiatieven, in de zin van professionele basisvoorzieningen rond onderwijs, zorg, welzijn en sport, en een zekere organisatiegraad van burgers. In wijken en buurten waar dat niet het geval is, komen burgerinitiatieven nauwelijks van de grond.

'Doe eens spontaan'

Het bestaan van 'spontane' burgerinitiatieven is een *idée fixe*. Hurenkamp e.a. concluderen dat daar waar ze spontaan lijken, de gemeente of een professionele organisatie bijna altijd een initiërende rol heeft gespeeld, mede omdat zij daar zelf belang bij hebben. Een voorbeeld is het in contact willen komen met burgers om inspraak te organiseren, wat meestal gebeurt op initiatief van een gemeente die wil weten wat burgers willen.

Voor sociale samenhang geldt iets soortgelijks: initiatieven die sociale samenhang bevorderen ontstaan niet alleen spontaan, maar zullen ook aangezwengeld moeten worden. Aanzwengelen kan een woningcorporatie doen, een welzijnsorganisatie, of de gemeente zelf. Dat hangt af van wat het probleem is en wie er belang bij heeft.

Wanneer de nadruk meer wordt gelegd op het 'zelf doen', vindt een selectie plaats, waarbij het vaak de hoger opgeleiden zijn die iets opzetten, omdat zij de daarvoor vereiste basisvaardigheden hebben. Een sterk terugtrekkende overheid

kan met andere woorden de ongelijkheid versterken en *'geeft met name de ruimte aan mensen die al goed voor zichzelf kunnen zorgen'*⁵¹.

Brede lagen van de bevolking betrekken

Wanneer het de bedoeling is dat bij initiatieven brede lagen van de bevolking worden betrokken - en niet alleen de hoger opgeleide burgers - is actieve bemoeienis van de lokale overheid en welzijnsorganisaties, corporaties en andere professionals noodzakelijk. Ook de Raad voor de Maatschappelijke Ontwikkeling zegt over pogingen om tot een straatetiquette te komen in moeilijke buurten, dat niet teveel van de zelfwerkzaamheid van bewoners verwacht mag worden: *'Inzet van professionals is en blijft door dit alles een must'*⁵². Soms is financiële ondersteuning cruciaal en soms alleen procesmatige hulp.

Sociale samenhang: hoe doe je dat?

Ideeën losmaken bij bewoners

In de wijk de Geitenkamp in Arnhem wordt gewerkt met een methode die de buurtaanpak wordt genoemd. De gemeente had een bedrag van enkele tientallen duizenden euro's beschikbaar gesteld. Om ideeën van vooral jongere en oudere bewoners te genereren hebben professionals, zoals de opbouwwerker en de wijkmanager, allerlei ludieke acties in de wijk georganiseerd. Zo ontving iedere bewoner een kaart waarop zij of hij een idee kon schrijven om de wijk te verbeteren en dat te deponeren in ideeënbusen die her en der verspreid door de wijk stonden. Door posters over de actie achter de ramen te hangen maakten ze kans op een prijs.

Een greep uit de aanpak: kinderen tekenden hun straat en schetsten hun droombuurt; tijdens 'oma-ommetjes' met ouderen vroegen jongere bewoners hen naar ideeën om het wonen in de wijk te verbeteren; tijdens een (gratis) les om samen 'ff te fitnesssen' in de sportschool konden jongeren hun ideeën spuien.

De acties leverden liefst 115 ideeën op. Deze werden door professionals ingedikt tot dertien projecten, waaronder een 30 km campagne ('niet te hert'), een speelplek, een zwerfvuilploeg van kinderen en opklapbare zitbankjes voor ouderen. Op een bewonersavond die bezocht werd door bijna 100 bewoners, kozen dezen - aan de hand van symbolische aandelen - waar het geld naar toe moest. Het is de bedoeling dat zij hun eigen projecten gaan beheren. Professionals hebben het hele proces aangezwengeld en voeren de regie.

Waarde van waardering

Bij veel initiatieven gaat het niet om grote bedragen aan subsidiegeld, maar om handgeld, kleine bedragen bedoeld voor uitgaven zoals de huur van een zaaltje of een bedankje voor vrijwilligers. Waar vooral waarde aan wordt gehecht is dat

de betrokken burgers zich serieus genomen voelen door de beleidsambtenaren met wie ze contact hebben, dat er naar hen geluisterd wordt en dat ambtenaren betrokkenheid en waardering tonen. Het is met andere woorden ook een attitude-kwestie.

Kortom

- De lokale overheid kan maar tot op zekere hoogte terugtreden, want de kans is groot dat er niet zo veel 'spontaan' ontstaat. Dat geldt vooral wanneer er geen sociale infrastructuur is.
- Om deelname vanuit alle lagen van de bevolking te stimuleren, heeft een lokale overheid samen met professionals een belangrijke aanjaagfunctie. Daarnaast is blijvende ondersteuning nodig.

Tips voor beleid

- Leg de verantwoordelijkheid voor initiatieven om sociale samenhang te bevorderen niet eenzijdig bij bewoners. Kom gerust zelf met voorstellen.
- Zoek vervolgens wel samen met burgers naar wat zij willen met de buurt. Kies als het even kan voor ludieke acties om burgers te stimuleren om mee te doen.
- Wees niet te bang voor voorstellen van professionals en stimuleer die juist. Zo lang de voorstellen getoetst worden aan wat bewoners willen en deze betrokken worden bij de uitvoering, zijn ze niet alleen maar van bovenaf opgelegd. Het is van belang om als gemeente uit te dragen dat inzet vanuit beide kanten tegelijkertijd nodig is⁵³.
- Om een idee te krijgen wanneer je wel en niet sturend moet zijn als gemeente en als professional, bekijk dan het schema op pagina 48.
- Laat zien dat je als gemeente betrokken bent en toon waardering voor bewonersinitiatieven. Een positieve en meedenkende basisattitude van ambtenaren is van doorslaggevend belang voor burgers.
- Toon 'grote aandacht voor kleine verlangens van burgers'⁵⁴. Beloon het burgerinitiatief door kleine bedragen aan actieve burgers ter beschikking te stellen en belast hen niet met onnodige bureaucratische procedures ten behoeve van de verantwoording ervan.

Mensen helpen elkaar vooral als ze er iets voor terugkrijgen, want voor wat hoort wat

Mensen zijn eerder geneigd om zich voor een ander in te zetten wanneer hen dat iets oplevert. Er ontstaat dan een soort ruilrelatie met als uitgangspunt geven en nemen, of dienst versus wederdienst. De Raad voor de Maatschappelijke Ontwikkeling noemt dat 'transactionele verbindingen': contacten tussen mensen waar transacties plaatsvinden⁵⁵. Het voordeel van dit type verbindingen is dat mensen niet eenzijdig afhankelijk worden van elkaar, ze geven elkaar immers iets terug. Een ander voordeel is dat mensen elkaar helpen zonder dat het nodig is een moreel appèl op hen te doen.

Ruilkringen

De meest bekende voorbeelden van 'voor wat hoort wat' zijn ruilgemeenschappen, ook wel Lokale Economische Transactie Systemen (LETS) genoemd. In plaats van diensten of producten te kopen op de markt, ruilen mensen deze uit, bijvoorbeeld het knippen van haar tegen een reparatie van de auto. Soms bedenken zij een ander betaalmiddel - bonnen of vouchers - waarmee deelnemers kunnen aantonen dat ze een dienst hebben verricht, en nog een wederdienst tegoed hebben. Namen voor deze alternatieve ruilmiddelen zijn bijvoorbeeld 'niksen' in 's-Hertogenbosch en 'het sterrenstelsel' met 'sterren' in Utrecht. In Nederland zijn, verspreid over het hele land, inmiddels tussen de 80 en 100 van dit soort ruilkringen actief⁵⁶. Hoewel ze economisch gezien weinig impact hebben, zijn wel de sociale effecten belangrijk. Onderzoek heeft laten zien dat ruilkringen nieuwe contacten opleveren voor de deelnemers, die daarmee een uitgebreider netwerk krijgen van mensen die ze kennen en op wie ze eventueel een beroep kunnen doen. Bovendien versterken deze kringen bij deelnemers het gevoel van erbij horen⁵⁷. Ruilkringen bevorderen met andere woorden de sociale samenhang.

Stimuleren van hulp

Soms regelt hulp zich vanzelf, soms is tussenkomst van de overheid een belangrijke stimulans. Zo is het bijvoorbeeld mogelijk om in ruil voor taalondersteuning aan migrantengezinnen, studenten een voorkeurstoewijzing te geven voor woonruimte in de betreffende buurt. De steun van de overheid kan bestaan uit financiële middelen of het aanbieden van mogelijkheden. Daarnaast kan de lokale overheid vraag en aanbod aan elkaar koppelen, door bijvoorbeeld te faciliteren dat er een website voor een lokale ruilkring wordt opgezet en beheerd, of een burenhulpcentrale wordt gerealiseerd.

Het principe 'voor wat hoort wat' is ook het uitgangspunt als de overheid bij de indicatiestelling verwacht dat cliënten aangeven wat zij daar eventueel aan vrijwillige inzet tegenover kunnen stellen.

'Een van de redenen waarom de sociale integratie van mensen met een beperking zo langzaam verloopt, is dat we steeds bezig zijn met wensenlijsten en beschermen. Terwijl we veel meer kunnen kijken hoe zij zich nuttig kunnen maken voor de maatschappij. We zouden ons veel meer moeten richten op datgene wat ze wèl kunnen in plaats van wat ze niet kunnen. Dat is voor henzelf toch ook veel prettiger.' (Jet van der Meijden⁵⁸)

In sommige gemeenten zoals in Almere, worden bij de indicatiestelling profielen van cliënten opgesteld waarin zij niet alleen vaststellen wat een cliënt aan ondersteuning nodig heeft, maar ook in welke opzichten hij of zij bereid is de eigen specifieke kwaliteiten maatschappelijk in te zetten, zoals voorlezen op basisscholen of huiswerkbegeleiding. De eerste ervaringen met deze vorm van indicatiestelling zijn goed: cliënten en professionals reageren er positief op.

Sociale samenhang: hoe doe je dat?

Burenhulpcentrales

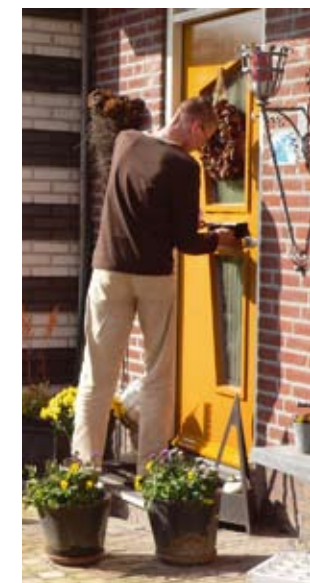
In acht verschillende gemeenten wordt geëxperimenteerd met burenhulpcentrales. Aanleiding was het feit dat uit onderzoek was gebleken dat 30% van de mensen in doorsnee wijken wel burenhulp wilden geven, maar niet wisten hoe ze dat moesten organiseren.

Burenhulpcentrales werken als een soort telefooncentrale. Met behulp van moderne ICT wordt een hulpvrager direct doorgeschakeld met iemand in de buurt die op dat moment tijd heeft om die hulp te geven. Ook wordt een andere groep dan de traditionele vrijwilligers bereikt; mensen die iets voor een ander willen doen, maar niet in georganiseerd verband en op een tijdstip dat zij zelf bepalen. Het project maakt deel uit van het programma 'Keer de verloedering' van de SEV. Voor meer informatie: www.burenhulpcentrale.nl

Sommige professionals, zoals ouderenadviseurs, geven de voorkeur aan een variant waarbij zij zelf uit het bestand van hulpaanbieders een vrijwilliger zoeken die zij geschikt vinden voor een bepaalde cliënt. Zij werken dan langere tijd samen met dezelfde vrijwilliger - die een relatie opbouwt met de cliënt - en houden samen een oogje in het zeil.

Ook bij burenhulpcentrales melden zich mensen aan met een beperking:

'Laatst belde een mevrouw met MS. Ik vroeg: wat voor hulp zoekt u? Toen bleek dat ze door alle aandacht voor burenhulp had nagedacht wat zij zou kunnen doen. Ze was vroeger lerares Engels geweest en wilde wel huiswerkondersteuning geven aan scholieren. "Ze moeten dan wel naar me toe komen want ik kan het huis niet uit," zei ze. Zo kan het dus ook.' (Rob Bos⁵⁹)

De bossen uit, de buurten in

Specifieke en generieke wederkerigheid

Wederkerigheid is overigens meer dan het gebruikelijke verhaal van dienst en wederdienst, wat specifieke wederkerigheid wordt genoemd. Soms zit er een tijdsspanne tussen nemen en geven, zoals bij volwassen kinderen die hun ouders helpen vanuit het motief 'zij hebben altijd zoveel voor mij gedaan'. Dit wordt generaliseerde of generieke wederkerigheid genoemd.

Een nog verdergaande generieke vorm is die waar hulp bieden een verinnerlijkte norm wordt. Vanuit het vertrouwen dat hulp altijd weer terug wordt ontvangen, voelen mensen een morele verplichting om andere mensen te helpen. Bovendien doet het mensen vaak zelf goed wanneer ze zien dat ze een ander plezier doen met hun hulp. Tonkens e.a. noemen dat 'weerkaatst plezier', het plezier van de ander kaatst als het ware naar de gever terug⁶⁰.

Belangen op tafel

Bij het koppelen van hulpvragers en hulpbieders is het goed om duidelijk te bespreken wat ieders belang is. Wat zoekt de hulpvrager precies en wat zoekt een vrijwilliger? Het moet zowel voor de hulpgever en hulpontvanger aantrekkelijk zijn om dit type verbindingen aan te gaan. Welzijnsinstellingen kunnen meer oog hebben voor het belang van beide partijen en vooral ook wat het de gevende partij oplevert. Dat kan een ideëel belang zijn, maar ook wat we eerder noemden het 'weerkaatst plezier'; het goede gevoel dat het plezier van een ander kan geven.

Kortom

- Wederkerigheid speelt een rol in allerlei relaties en sociale contacten tussen mensen.
- Het principe van wederkerigheid is meer dan alleen een directe uitruil van diensten. Je vindt het eigenlijk overal terug waar mensen bereid zijn anderen te helpen, want waardering en het gevoel hebben iets goeds te doen levert mensen ook iets op.

Tips voor beleid

- In veel gemeenten zijn ruilgroepen actief. Het is belangrijk op de hoogte te zijn van wat zij doen op lokaal niveau.
- Er zijn ook allerlei vormen van burenhulpcentrales, die de vraag en aanbod (van hulp) koppelen aan elkaar. Kijk wel goed wat de impact is en wie ze bereiken. Sommige varianten, zoals de vormen waarbij een professional put uit een databestand van vrijwilligers, zijn wellicht bruikbaar dan de zuiver digitale systemen.
- Van mensen met een beperking kan bij de indicatiestelling ook een tegenprestatie worden gevraagd in de vorm van onbetaald werk. Houd het wel vrijwillig en zorg ervoor dat de cliënt de tegenprestatie als betekenisvol ervaart.

De laatste decennia is vanuit het beleid de zogeheten vermaatschappelijking van de zorg, ook wel extramuralisering genoemd, omarmd. Het leven in instellingen zou mensen afhankelijk maken, hun persoonlijke autonomie aantasten en hen vervreemden van de 'echte wereld' die buiten de instelling ligt. Het gevolg is geweest dat het aantal mensen met een beperking dat tegenwoordig in de wijk woont - al of niet onder professionele begeleiding - flink is gegroeid en alleen nog maar verder zal toenemen.

Sociale integratie of sociale uitsluiting

Na enkele decennia van concrete uitvoering van dit beleid, horen we steeds meer tegengeluiden. Hulpverleners signaleren dat de sociale integratie te wensen overlaat en dat deze mensen in een sociaal isolement leven. Bewoners zouden klagen over verloedering en overlast, en ouders en familieleden uiten zorgen over het welzijn van hun gehandicapte kinderen. Met de komst van de Wmo ligt de verantwoordelijkheid om daar iets aan te doen voor een groot deel bij gemeenten, wat geen eenvoudige taak is.

'De integratie van die kwetsbare groepen zal voor de komende jaren minstens zo'n grote opgave zijn voor gemeenten als de sociaal-culturele integratie van (voormalige) migrantengroepen, zeker wanneer de vermaatschappelijkingsoperatie zo ongecontroleerd en in zo'n hoog tempo doorgaat als op dit moment'. (Jan Willem Duyvendak)

Hoe kan een gemeente ervoor zorg dragen dat ook de kwetsbare mensen met een beperking zo goed en zo lang mogelijk zelfstandig in de wijk kunnen wonen?

De eerste vraag die opkomt is wie die kwetsbare bewoners zijn. Meestal wordt een onderscheid gemaakt naar vier groepen: ouderen, mensen met een lichamelijke beperking, mensen met een verstandelijke beperking, en mensen met een psychische beperking.

Ouderen: niet allemaal kwetsbaar

Met ouderen wordt meestal bedoeld op mensen van 65 jaar en ouder⁶¹. Ouderen zijn vaak een aparte doelgroep voor beleid. De reden om ouderen als kwetsbaar te bestempelen is dat 'de ouderdom komt met gebreken'. Gemiddeld genomen heeft ongeveer een derde van de 65-plussers een lichamelijke beperking. Ook komen psychische stoornissen, zoals neerslachtigheid en depressieve klachten, relatief vaak voor onder ouderen en kampt 7% van de 65-plussers met (symptomen van) dementie. Een kwart tot een derde van de ouderen voelt zich matig eenzaam en 4%-6% ernstig of uiterst eenzaam⁶².

'De oudere' bestaat echter niet. Achtergronden, levensstijlen en mogelijkheden zijn zeer divers. Zo maakt het verschil of het gaat om 65 jarigen of 85 jarigen, hogere en lagere inkomensgroepen, hoger en lager opgeleiden, allochtone of autochtone ouderen. In wezen zijn de verschillen tussen ouderen niet minder groot

dan tussen mensen in andere leeftijdsgroepen.

Ook zijn lang niet alle ouderen hulpbehoevend. Ruim 70% is lichamelijk gezond, 90% van de 80-85 jarigen en 50% van de 95-plussers woont nog niet in een instelling⁶³.

Recentelijk komt er meer aandacht voor actieve senioren. Zij zouden gestimuleerd kunnen worden om maatschappelijk productiever te zijn. Met andere woorden, slechts een deel van de ouderen is als kwetsbaar te bestempelen.

De grote verschillen tussen ouderen verlangen in ieder geval beleid met een sterk gediversifieerd aanbod dat afgestemd is op verschillen in leefstijlen, achtergronden, voorkeuren en behoeften. Bovendien is beleid vereist specifiek voor ouderen in een kwetsbare of sociaal geïsoleerde positie. Hoewel er inmiddels veel projecten lopen die eenzaamheid onder ouderen bestrijden, zijn volgens onderzoekers de meeste projecten slechts voor een kwart van de ouderen geschikt⁶⁴.

Sociale samenhang: hoe doe je dat?

Eenzaamheid bij ouderen

Projecten die eenzaamheid bij ouderen bestrijden schieten als paddenstoelen uit de grond. Weinig projecten worden goed geëvalueerd. Tineke Fokkema en Theo van Tilburg (2006) onderzochten er zeventien. Deze varieerden van activerende of signalerende huisbezoeken of buddyzorg voor homoseksuele ouderen, tot een internetcafé of een lespakket voor slechthorenden. Twee projecten vielen op omdat ze de eenzaamheid van deelnemers echt verminderden.

Esc@pe: leren mailen

Vrijwilligers van het seniorenweb in Eindhoven leerden aan huis gekluisterde ouderen te internetten, mailen en op andere manieren om te gaan met de computer. De ouderen kwamen door de computervaardigheden meer in contact met andere mensen, voelden zich duidelijk minder eenzaam, kregen meer zelfvertrouwen (één oudere ging het autorijden weer oppakken), begonnen weer aan oude hobby's en hadden er een nieuwe vorm van daginvulling erbij.

Koffietijd en groepsgesprekken

In woonzorgcentra organiseerde het personeel groepsgesprekken om herinneringen op te halen, informatie uit te wisselen en te spreken over bepaalde thema's. Aanvullend deden ouderen bij een kop koffie geheugenspelletjes, bespraken samen actualiteiten en lazen elkaar gedichten voor. Ook dit verminderde de gevoelens van eenzaamheid. Een belangrijke succesfactor was de kleinschaligheid van de activiteit: omdat het kleine groepen waren bleek het makkelijker persoonlijk contact te maken.

Lichamelijke handicap: gewaardeerd en gezien worden

De tweede vaak genoemde kwetsbare groep bestaat uit mensen met een lichamelijke handicap. Het gaat hier om een aanzienlijke groep, namelijk circa 20% van de bevolking. Gemiddeld genomen heeft 12% van de mensen een lichte en 6% een matige handicap; 3% is zwaar gehandicapt⁶⁵.

Het ontbreekt de meeste mensen met een lichamelijke beperking niet zozeer aan een sociaal netwerk, 80% ziet minstens eenmaal per week familie of vrienden. Waar zij vooral behoefte aan hebben is respect, begrip en waardering om wie ze zijn⁶⁶. Bovendien zouden zij (70-80%) meer willen deelnemen aan de samenleving, maar doen ze dit niet vanwege een tekort aan geld, gezelschap of tijd⁶⁷. Belangrijke problemen daarbij zijn het gebrek aan goed vervoer, dat voor 15% een obstakel is voor deelname aan de samenleving, en de toegankelijkheid van de openbare ruimte, openbare gebouwen en winkels.

Psychiatrische achtergrond: niet geaccepteerd

De laatste jaren zijn er steeds meer bewoners met een psychiatrische aandoening die zelfstandig in de wijk wonen. Harde cijfers zijn moeilijk te vinden. Bekend is wel dat gemiddeld genomen 4% van de bevolking hulp bij de GGZ krijgt en 1% is opgenomen in een instelling⁶⁸.

Mensen met een psychiatrische achtergrond hebben vaak maar niet altijd een klein sociaal netwerk: naast de persoonlijke begeleider is er meestal alleen de naaste familie of een partner. Wel heeft ongeveer tweederde regelmatig contact met vrienden of familie.

In tegenstelling tot ouderen, die op vanzelfsprekende wijze op sympathie en steun lijken te kunnen rekenen, stuiten deze mensen vaak op onbegrip in de wijk. Buurtbewoners zijn bang voor overlast en verlangen de aanwezigheid van een hulpverlener. Zelf proeven psychiatrisch patiënten dergelijke weerstanden en voelen zich daarom vaak opgelaten en niet welkom.

Hoewel een relatief groot deel van de psychiatrische patiënten zich eenzaam of somber (30-40%) of ongelukkig (50%) voelt, heeft dit minder te maken met het wonen in de wijk dan met de aandoening zelf. In de instelling voelden ze zich ook eenzaam. Zij zijn vaak juist blij met de eigen woning.

Verstandelijke handicap: liever tussen 'eigen mensen'

De vierde vaak onderscheiden groep vormen verstandelijk gehandicapten, relatief klein in aantal. Naar schatting heeft een half procent van de bevolking een IQ minder dan 80, ongeveer 70% van hen zijn volwassenen⁶⁹.

Ongeveer driekwart heeft regelmatig contact met familieleden⁷⁰, ongeveer de helft voelt zich regelmatig wat alleen⁷¹. Zij willen meer contacten en vooral mensen om vrijetijdsactiviteiten mee te ondernemen. Het gaat echter niet om contacten in de buurt met 'gewone' mensen, maar vooral binnen de eigen groep, dus met mensen die ook een verstandelijke handicap hebben. *'Anders voel ik me net zo'n lelijk eendje dat altijd overal achteraan hobbelt'*⁷².

In de wijk wonen is echter lang niet voor alle mensen met een verstandelijke handicap de beste optie. Vooral degenen met een zware handicap zijn soms beter af op het instellingsterrein omdat zij zich daar op een vrije manier veilig kunnen bewegen zonder overlast te geven. Er zijn voorbeelden bekend van gedwongen uitplaatsingen naar de wijk, waarbij de helft ervoor koos om terug te keren naar de instelling. Omgekeerde integratie heeft soms de voorkeur: dan kopen of huren 'gewone' bewoners een woning op het instellingsterrein⁷³.

Sociale samenhang: hoe doe je dat?

Gemixt talent

Mensen met een verstandelijke beperking die in de wijk wonen, werden gepest en uitgescholden door buurtkinderen. Dit was voor de gemeente Joure de aanleiding om een klankbordgroep op te richten van buurtbewoners. Samen met de activiteitencommissie van de buurtvereniging organiseerden zij allerlei activiteiten, zoals een straatspeeldag, een vismiddag en creatieve avonden waar ook de mensen met een beperking aan deelnamen. Sommigen van hen draaien steeds meer mee en zijn zelfs tot de vaste kern van vrijwilligers gaan horen (Uyterlinde e.a. 2007).

Sociale kwetsbaarheid

Er zijn veel meer vormen van kwetsbaarheid denkbaar dan de hierboven genoemde, zoals het alleenstaande ouder zijn, verweduwd of (pas) gescheiden zijn, een persoonlijkheidsstoornis hebben zoals autisme of ADHD, of als migrant een nieuw leven moeten opbouwen. Al deze mensen hebben gemeenschappelijk dat het hen vaak ontbreekt aan een sociale omgeving die hen zodanig ondersteunt dat ze zich alleen kunnen redden.

Wellicht gaat het bij het bepalen van wat kwetsbare groepen zijn, niet om de lichamelijke, psychische of verstandelijke beperking zelf, maar om de mate waarin mensen in staat zijn om op eigen kracht hulpbronnen en ondersteunende sociale netwerken te mobiliseren, zowel materiaal als immaterieel. Daarmee is kwetsbaarheid in essentie sociaal gedefinieerd.

Sociale samenhang: hoe doe je dat?

VanHarte Resto's

VanHarte Resto's zijn eenvoudige eetgelegenheden in de wijk voor mensen met een laag (of geen) inkomen, zoals dak- en thuislozen of mensen die zelf niet (meer) kunnen koken. Het concept is afkomstig uit Frankrijk waar ze Resto du Coeur worden genoemd, 'restaurants met een hart'. Bezoekers kunnen er voor

€ 2,50 een gezonde maaltijd krijgen en andere mensen uit de wijk ontmoeten. In Nederland zijn inmiddels acht vestigingen opgericht, onder andere in Amsterdam, Rotterdam, Zutphen en Zoetermeer.

Het eten is niet alleen doel maar ook middel, een manier om mensen in een wijk bij elkaar te brengen. Rondom de maaltijd wordt van alles georganiseerd, zoals een film kijken of voorlichting krijgen over de zorgtoeslag. Soms bieden ROC-studenten een gratis gezichtsverzorging aan, of komt een dominee langs. Vaak wordt er samengewerkt met een ROC, dat op een vaste middags of 's avond in de week een lunch of diner serveert.

In een aantal restaurants werken vooral mensen met een verstandelijke of psychiatrische beperking, die langs die weg in contact komen met mensen in de wijk. Bewoners wennen daarmee aan het omgaan met mensen met een beperking. Voor meer informatie: www.vanharterekentopu.nl

Varianten op de VanHarte Resto's zijn buurtrestaurants of sociale restaurants. Er zijn ook voorbeelden bekend van een nieuwbouwwijk waar een dergelijke maaltijdvoorziening keer op keer volgeboekt zat met gewone mensen uit de buurt. Vaak waren dat mensen met een baan die niet alle avonden willen koken maar wel gezond wilden eten, en het prima vonden om aan tafel te zitten met andere buurtbewoners.

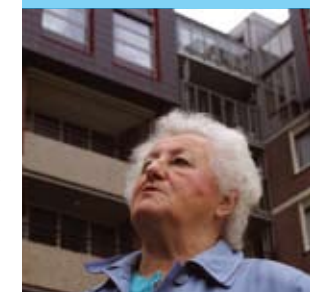
Mobiliseren van steunnetwerken

Het is mogelijk tijdelijke steunnetwerken rondom een hulpbehoevende oudere of chronisch zieke te mobiliseren. Steunnetwerken hoeven overigens niet per se uit mensen uit de eigen buurt of wijk te bestaan, maar wel uit mensen die 'in de buurt wonen' in de zin van niet te ver weg.

Sociale samenhang: hoe doe je dat?

Eigen kracht mobiliseren

In de jeugdzorg wordt gewerkt met de Eigen Kracht Centrale, waarbij professionals rondom een probleemsituatie bijeenkomsten organiseren met de familie en andere bekenden van een jongere die iets kunnen betekenen, bijvoorbeeld een vriendje of oma. Daarin wordt eerst gekeken wat het probleem is en wat mogelijke oplossingen zijn. Vervolgens stelt het netwerk zelf - zonder aanwezigheid van de professional - een taakverdeling en afspraken op schrift over de te bieden ondersteuning. Zou deze aanpak ook niet toegepast kunnen worden op andere kwetsbare bewoners in de buurt, zoals een hulpbehoevende oudere of een bewoner met een psychisch of psychosociaal probleem (bijvoorbeeld eenzaamheid)? Wanneer het tijdelijke hulp is en niet al te belastend, zoals extra boodschappen meenemen, zijn burens wellicht ook daartoe bereid. (Jos van der Lans)

Sociaal isolement: wiens probleem

Hulpverleners benadrukken vaak de negatieve gevolgen van vermaatschappelijking voor kwetsbare groepen, zoals eenzaamheid en sociaal isolement. Kwetsbare mensen zelf geven aan tevreden te zijn met hun zelfstandige woning, ook al voelen ze zich af en toe alleen. Dat is niet meer dan in de instelling, het valt waarschijnlijk alleen wat meer op.

'De ingenomenheid met de eigen woning, het eigen bedoeninkje van de betrokkenen zelf, zou reden genoeg moeten zijn om niet te twijfelen aan meerwaarde van extramuralisatie'⁷⁴.

Dit doet overigens niets af aan het feit dat ze zich wel alleen voelen en dat voor sommigen geldt dat ze meer contacten in de buurt willen hebben. Niet alleen de cliënten in de zorg, maar ook hulpverleners moeten vermaatschappelijken en niet al te beschermend optreden, maar cliënten juist stimuleren en helpen bij het contacten leggen in de buurt.

'In plaats van zich zorgen te maken over het sociale isolement, zouden professionals zich meer moeten richten op het mobiliseren en betrekken van de omgeving van hun cliënt'⁷⁵.

Kortom

- De eigen woning, en dus de vermaatschappelijking, wordt door de betrokkenen zelf als overwegend positief ervaren, al is het goed om alert te zijn op eenzaamheidsproblematiek.
- In plaats van zich al te beschermend op te stellen, is het beter wanneer hulpverleners cliënten helpen bij het leggen van contacten.
- Voor bewoners met een psychiatrische achtergrond, evenals voor mensen met een verstandelijke beperking, is het belangrijk negatieve beeldvorming tegen te gaan.
- Kwetsbaarheid wordt niet alleen veroorzaakt door de aandoening, maar vooral door ontbrekende steunstructuren en gebrek aan acceptatie door de omgeving.
- Het streven naar meer participatie door kwetsbare groepen moet primair een recht zijn en geen plicht worden. Wanneer het de bedoeling is de kwaliteit van leven te verhogen, is de kwaliteit van de participatie en de afstemming op wensen en behoeften van cliënten belangrijker dan participatie *an sich*.
- Voor een deel van de mensen is vermaatschappelijking niet haalbaar.

Tips voor beleid

- Houd oog voor de diversiteit en zeer uiteenlopende wensen, behoeften en mogelijkheden van verschillende groepen mensen 'met een krasje'. Er zijn grote verschillen tussen groepen kwetsbare mensen, en daarbinnen tussen individuen. De ene lichamelijke beperking, vorm van eenzaamheid of psychiatrische stoornis, is de andere niet.
- Gebruik checklists om te bepalen of de openbare ruimte veilig, bereikbaar en goed toegankelijk is voor minder mobiele bewoners.
- Ouderen hebben 'een hoge aaibaarheidsfactor' en krijgen vaak relatief veel aandacht. Let op dat dit niet te veel ten koste gaat van andere kwetsbare groepen die wellicht (nog) meer aandacht nodig hebben.
- Werk aan de acceptatie van mensen met een beperking en probeer negatieve beeldvorming tegen te gaan. Zet projecten op die mensen met elkaar in contact brengen, zodat ze vertrouwd raken met elkaar.
- Het is niet reëel om van buurtbewoners en 'de samenleving' te verwachten dat zij als vangnet gaan fungeren voor kwetsbare bewoners. Effectiever en noodzakelijk is een goed professioneel aanbod dat bewoners betreft en steunnetwerken rondom kwetsbare bewoners opzet.
- Werk als gemeente direct samen met professionals in de wijk: spoor kwetsbare bewoners op, breng de verschillende hulpverleners bij elkaar en bespreek samen hoe steunsystemen rondom individuele bewoners kunnen worden georganiseerd.

Sociale samenhang is zo ongrijpbaar, dat kun je toch niet meten

Sociale samenhang is door Louis Paul Boon beschreven als ‘een soort gas: het hangt in de lucht en elkeen snuift er wat van op’⁷⁶. Bovendien is sociale samenhang iets wat een groep of sociaal systeem kenmerkt. Het kenmerkt contact tussen individuen en is niet een eigenschap van één individu afzonderlijk. Als individuele persoon kun je immers niet meer of minder sociale samenhang hebben. De vraag is dan: hoe meet je dat? En waarom zou je je daar überhaupt mee bezig houden?

Kiezen en concretiseren

We hebben al eerder geconstateerd dat ‘de’ sociale samenhang niet bestaat. Daarvoor heeft het te veel verschillende aspecten en verschijningsvormen. Eerst zal concreet gemaakt moeten worden waar het een gemeente om gaat. In de praktijk gebeurt dat weinig. De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid constateerde naar aanleiding van het ‘Opzoomeren’, dat bewoners het wachten op de gemeente beu waren en zelf de straat gingen schoonmaken⁷⁷:

‘Doelen (van projecten) worden vaak hoog en abstract gesteld, terwijl zicht op de concrete resultaten (te) vaak ontbreekt. Een aanscherping van de doelen lijkt dus gewenst, waarbij vooral een nauwkeurige operationalisatie van het begrip sociale cohesie van belang is.’

De reden om het concreet te maken en te ‘meten’ is dat resultaten dan duidelijk worden en aantoonbaar.

‘Een grotere inzichtelijkheid van na te streven en gemeten resultaten is ook van belang richting de deelgemeenten en gemeentelijke diensten’⁷⁸.

Met concrete resultaten kan met andere woorden het uitgevoerde werk intern verantwoord worden, andere diensten of gemeenten kunnen dan zien welke resultaten zijn bereikt. Zonder afbakening en concretisering is meten niet mogelijk. Bovendien is het ook belangrijk om keuzes te maken en te meten. In het onderstaande tekstkadertje staat een voorbeeld van indicatoren voor één dimensie of aspect van sociale samenhang: hulprelaties. Om bruikbaar te zijn voor een monitor of vragenlijsten zullen vervolgens per indicator één of meer vragen moeten worden geformuleerd.

Sociale samenhang meten: hoe doe je dat?

Dimensie: ‘Hulprelaties’

Voorbeelden van indicatoren:

- wederzijdse dienstverlening, bijv. bij elkaar de planten water geven, huisdieren te eten geven;

- een oogje in het zeil houden, bijv. elke dag even kijken of de gordijnen open gaan, checken of de brievenbus niet uitpuilt;
- sociale steun geven, bijv. met elkaar uitwisselen over grote persoonlijke gebeurtenissen zoals huwelijk of overlijden;
- praktische steun geven, bijv. helpen bij klusjes, boodschappen, vervoer;
- Informatieve steun geven, bijv. advies geven waar iets te kopen of te verkrijgen is.

Monitoren en cijfers

Wanneer het de bedoeling is om cijfermatige overzichten te krijgen, bijvoorbeeld het percentage bewoners dat iets zou willen doen in buurt, is het raadzaam te werken met vragenlijsten. Dat kan een schriftelijke enquête zijn, wat relatief goedkoop is maar wel tijd kost (meestal enige maanden). Een telefonische enquête is kostbaarder, maar geeft binnen enkele weken resultaat. Een andere optie is interviews te laten afnemen bij mensen thuis. Dat is wel kostbaar, maar levert de meest betrouwbare informatie op. De ervaring leert dat de enquêteurs om diverse redenen niet de bewoners zelf kunnen zijn, maar apart opgeleide mensen van buitenaf tegen wie bewoners zich open durven uit te spreken. Dit is vooral een optie voor groepen die via de andere wegen moeilijk bereikbaar zijn. Ook is het mogelijk om een panel van bewoners periodiek, bijvoorbeeld elke twee jaar, te vragen een webbased enquête te laten invullen die een indruk geeft wat er in sociaal opzicht zoal verbetert of verslechtert in de wijk. Webbased enquêtes hebben hogere ontwikkelingskosten, maar zijn relatief goedkoop bij grote aantallen bewoners en herhaalde metingen.

Er zijn inmiddels verschillende instrumenten op de markt die kwantificeren. Zo heeft het Verwey-Jonker Instituut een contactladder opgesteld die leefbaarheid aspecten combineert met onderling contact en de bereidheid om actief te worden in de buurt. Bureau Decide heeft een efficiënt instrument in de vorm van een vragenlijst met slechts zeven items. Het instrument heet Onderlinge Betrokkenheid. Dit bureau bepleit een integrale aanpak:

‘Stel niet alleen de onderlinge betrokkenheid per buurt vast. Maar probeer ook het verband te leggen met andere buurtkenmerken. Zijn er specifieke groepen die helemaal niet betrokken zijn bij de buurt en die er wel behoefte aan zouden hebben? En hoe staat het met de integratie tussen verschillende bewonersgroepen? Een lage onderlinge betrokkenheid in de buurt kan ook te maken hebben met de algemene leefbaarheid of de veiligheid in de buurt. Wij koppelen dat en merken dat die manier van kijken gemeenten concrete handvatten geeft waar ze gerichte actie op kunnen ondernemen.’ (Margreet Frieling⁷⁹)

Kwalitatief: wat willen bewoners?

Sociale samenhang kan ook kwalitatief gemeten worden. Daarmee kan bijvoorbeeld de sociale infrastructuur in een wijk of buurt in kaart worden gebracht. Dit kunnen de voorzieningen op het terrein van welzijn, zorg, onderwijs en wonen zijn, waaronder buurtcentra, zorgcentra, scholen, 'hangplekken', speeltuinen, horecagelegenheden et cetera. Het kunnen echter ook verenigingen zijn, buurtclubs, een bewonersorganisatie of huurdersplatform, jaarlijks terugkerende activiteiten, kerkgemeenschappen, et cetera. Deze gegevens kunnen worden aangevuld met gesprekken met bewoners.

Gesprekken leveren geen cijfermatig beeld op in de zin dat je weet hoeveel of hoe vaak iets voorkomt, maar wel de mogelijkheid om vragen aan de orde stellen als 'wat willen bewoners?', 'welke ondersteuning hebben ze daarbij nodig?', en 'wat verwachten ze van de gemeente?'.

'Bewoners spreken de taal van - het gebrek aan - sociale samenhang niet. Ze kunnen wel iets zeggen over een gemis aan thuisgevoel, of over langs elkaar heen leven. Maar het gaat er om dat aan bewoners in 'normaal Nederlands' wordt gevraagd aan welk type contacten ze behoefte hebben. Laat ze zelf maar zelf eens aangeven en bepalen wat eraan schort.' (Jan Willem Duyvendak)

Kortom

- Het is mogelijk om sociale samenhang te meten, maar alleen wanneer dit begrip goed wordt geoperationaliseerd.
- Meten betekent niet alleen cijfermatige gegevens verzamelen, er zijn ook meer kwalitatieve methodieken. Vaak vullen beide aanpakken elkaar aan.
- Wanneer sociale samenhang op een juiste wijze wordt gemeten en gevolgd wordt door nadere analyses, kan dat een basis zijn voor gerichte actie.

Tips voor beleid

- Ken je wijk en de 'buurtjes': probeer een beeld te krijgen van de sociale kwaliteit van het leven in een wijk en gebruik kwantitatieve en kwalitatieve methoden.
- Focus niet alleen op sociale samenhang, maar leg het verband met andere zaken en faciliteiten in de wijk die daar op van invloed zijn.
- Meet niet om te meten. Daar waar geen signalen of indicaties zijn van problemen, kun je geld en energie beter in andere zaken steken.
- Meet niet alleen om te weten. Wanneer er geen vervolg op komt in de zin van gerichte acties, heeft meten weinig zin.

Tot slot

We hebben gezien dat de term sociale samenhang beladen is met nostalgische, romantische en haast mythische connotaties van sociale (buurt)gemeenschappen en ideaal typische voorstellingen van hoe het 'vroeger' ooit was. Wanneer sociale samenhang vervolgens concreet moet worden gemaakt, blijkt het over allerlei verschillende facetten van intermenselijk contact te gaan, waardoor soms een soort Babylonische spraakverwarring ontstaat omdat iedereen het over net weer iets anders heeft.

Wellicht is sociale cohesie als beleidsmatig concept aan vervanging toe en doen termen als 'georganiseerde wederkerigheid', 'verbindingen tussen sterk en zwak', 'participatie als (sociaal) recht', en 'zich thuis voelen in de woonomgeving' meer recht aan datgene waar we in een moderne samenleving naar toe willen, en waar gemeenten en professionals gericht actie op kunnen ondernemen. Zo kunnen mensen met een beperking of met beperkte sociale kansen gekoppeld worden aan beter bedeelde personen die bereid zijn om zich - op basis van (generieke) wederkerigheid - in te zetten voor een ander.

Wanneer sociale samenhang - of de equivalenten - onderdeel is van gemeentelijk beleid en dus als een 'must' wordt gezien, betekent dat investeren: een visie ontwikkelen, keuzes maken en geld en menskracht ter beschikking stellen. Gemeenten kunnen samen met professionals heel veel aanzwengelen en vervolgens samen met bewoners het vuurtje warm houden.

Burgers zijn best bereid tot allerlei vormen van maatschappelijke inzet. Zij werken vooral mee wanneer zij persoonlijk worden aangesproken en samen met anderen deel kunnen nemen aan kleinschalige activiteiten die ze zinvol vinden. Ontmoeting en contact is dan eerder een neveneffect dan doel op zich, omdat het veel gemakkelijker is de handen op elkaar te krijgen voor een gezamenlijk belang of een gedeeld probleem.

Bewoners worden vooral gestimuleerd wanneer bestuurders, beleidsmedewerkers en professionals hen positief en met vertrouwen benaderen. Vertrouwen betekent niet te veel toegeven aan de behoefte aan controle en beheersing, en bewoners zelf keuzes laten maken en eigen budgetten laten beheren.

Op lokaal niveau kunnen politici ervoor kiezen om in een beleidsprogramma te bepalen wat het basisniveau aan sociale samenhang moet zijn binnen de eigen gemeente, aangevuld met prioriteiten per buurt of wijk. Daarbij denken we niet aan het streven naar bepaalde rapportcijfers voor leefbaarheid of sociale samenhang, maar aan kwalitatieve eisen, zoals een minimum aan contact of aan menging, het tegengaan van anonimiteit of het voorkómen van sociaal isolement. Bewoners hoeven daar niet per se om gevraagd te hebben.

Parallel daaraan kunnen gericht acties worden ondernomen op het niveau van één of enkele straten. Geen algemene campagnes, maar kleinschalige activiteiten. Geen eenheidsworst of uniform aanbod voor de hele stad, dorp of hele wijken, maar een gedifferentieerde aanpak per buurt, straat of individu. Want alleen dat doet recht aan de pluriformiteit van onze moderne samenleving.

Voetnoten

- 1 Een lijst van geraadpleegde experts treft u aan in bijlage 1.
- 2 Roes, 2002.
- 3 RMO, 2005.
- 4 Lupi, 2005.
- 5 Van der Graaf, Boonstra en Bos, 2006.
- 6 Traditioneel gezien werd met de sociale infrastructuur bedoeld op allerlei voorzieningen zoals het welzijnswerk, opvang voor daklozen, thuiszorg et cetera. De laatste jaren wordt daar ook datgene wat geduid als de civil society, de vrijwillige associaties en verenigingen van burgers zelf, bij betrokken (WRR, 2005).
- 7 Evenblij, 2007.
- 8 Al is hij in zijn boek *Better Together* minder pessimistisch en geeft hij aanzet tot actie (Lupi, 2005).
- 9 Putnam, 2000.
- 10 Putnam, 2000.
- 11 Hortulanus, Machielse en Meeuwesen, 2003.
- 12 Komter, Burgers en Engbersen, 2004.
- 13 Schuyt, 2006.
- 14 Dekker, De Hart en Faulk 2007. Devilee 2005.
- 15 Palmboom en Pols 2008.
- 16 Dautzenberg 2000.
- 17 De Boer en Timmermans 2007.
- 18 Duyvendak, Hurenkamp (red) 2004.
- 19 Een voorbeeld hoe met deze methode gewerkt kan worden om nieuwe bewoners te verwelkomen in een wijk: zie: www.dsp-groep.nl/wmo.
- 20 Hoogleraar Vrijwilligerswerk, Civil Society en Ondernemingen van de Rotterdam School van Management, Erasmus Universiteit Rotterdam.
- 21 Burgers, Komter en Engbersen, 2004.
- 22 Hajer, 2005.
- 23 Beleidssecretaris Verdijwel, de Vereniging van Directeuren van lokale Welzijnsorganisaties.
- 24 Voor onderzoek naar de sociale functie van conflicten en controverses: zie ook Anneke Hoek, Paul van Soome- ren en Justin de Kleuver: *Wei Ji en de menselijke maat; onderzoek Maatschappelijke Onrust*. Amsterdam: DSP-groep, 2007.
- 25 Hortulanus, Machielse en Meeuwese, 2003.
- 26 Van der Lans, 2003.
- 27 Burgers, Komter en Engbersen, 2000 en 2004.
- 28 Burgers, Komter en Engbersen, 2000 en 2004. Van der Graaf, Boonstra en Bos, 2006.
- 29 Voor meer uitleg over burenhulpcentrales: zie hoofdstuk 8.
- 30 Kolner en Van Soomeren, 2006.
- 31 Van der Sar (2004) en Van der Sar en Visser (2006).
- 32 Dautzenberg en Van Westerland, 2007.
- 33 Duyvendak, 1999.
- 34 SCP, 2002: 7.
- 35 Lupi, 2005. Zie ook: Kleinhans, 2005.
- 36 Völker en Flap, 2007.
- 37 Niet gepubliceerde data uit de gemeente Heeze-Leende. Wat tegelijkertijd bleek was ongeveer een derde van hen best wilde meewerken aan sociale activiteiten in de buurt zoals een buurtfeest of sport-activiteit.
- 38 Lupi geciteerd in Evenblij, 2007.
- 39 Völker en Flap, 2007.
- 40 In veel gemeenten doet zich daarbij het verschijnsel voor dat - veelal autochtone - ouderen bang zijn voor - veelal allochtone - hangjongeren.
- 41 Van der Graaf en Duyvendak 2008.
- 42 Van der Graaf en Duyvendak, 2008.
- 43 Blokland, 2006.
- 44 Beleidsmedewerker Programma Sociale Cohesie, Forum Instituut Multiculturele Ontwikkeling.
- 45 Snel, Boonstra m.m.v. Dogan, 2005.
- 46 Zie o.a. Putnam, 2006; Bakker, Denessen, Pelzer, Veneman en Lageweg, 2007.
- 47 Putnam, 2006.
- 48 Hurenkamp e.a., 2006.
- 49 Hurenkamp e.a., 2006.
- 50 WRR, 2005.
- 51 Hurenkamp e.a., 2006.
- 52 RMO, 2005: p. 98.
- 53 Zie Wmo-wijkaanpak - een sterk duo. Handreiking voor het eerste prestatieveld. DSP-groep, 2008.
- 54 Hurenkamp, Tonkens en Duyvendak, 2006.
- 55 RMO, 2005.
- 56 Zie bijv. [www.members.home.nl en http://www.letscontact.nl/](http://www.members.home.nl/http://www.letscontact.nl/).
- 57 Hoebe, 2003. Zie ook: Hoebe en Zeggelink, 2001.
- 58 Hoofd Inwoners, gemeente Heeze-Leende.
- 59 Expert Stedelijke en sociale vraagstukken en Wonen Welzijn Zorg, de Psychosynthese adviesgroep. Projectleider burenhulpcentrale.
- 60 Tonkens e.a., 2008.
- 61 De grens voor ouderenbonden ligt vaak al op 50 of 55 jaar.
- 62 Rood 2008, Fokkema en van Tilburg 2006.
- 63 Rood, 2008.
- 64 Fokkema en van Tilburg, 2006.
- 65 Rood, 2008.
- 66 Cardol, 2006.
- 67 zie o.a. Cardol e.a., 2006; Groenendijk & Dautzenberg, 2008.
- 68 Kwekkeboom e.a., 2006.
- 69 Rood, 2008.
- 70 Kwekkeboom, 2006.
- 71 Cardol, e.a., 2007.
- 72 Groenendijk en Dautzenberg, 2008.
- 73 Rood, 2008.
- 74 Citaat uit Kwekkeboom, 2007.
- 75 Citaat uit Kwekkeboom, 2007.
- 76 De Hart (red), 2002: 4.
- 77 Hazeu, Boonstra, Jager-Vreugdenhil, Winsemius, 2005.
- 78 - ibid.-
- 79 Bureau Decide, Rijksuniversiteit Groningen (www.decide.nl).

Literatuurlijst

- Ahididouch K. 2007. *Onbeperkt Meedoen, een onderzoek naar de participatie van mensen met een beperking in 's-Hertogenbosch*.
- 's-Hertogenbosch: Welzijns-onderneming Divers.
- Bakker J, Denessen E, Pelzer B, Veneman M, Lageweg S. 2007. *De houding jegens klasgenoten: etnisch gekleurd?* Paper gepresenteerd tijdens de onderwijs researchdagen.
- Blokland T. *Het sociaal weefsel van de stad. Cohesie, netwerken en korte contacten. Inaugurale rede 12 januari 2006*. www.kei-centrum.nl.
- Boer A de. 2005. *Kijk op informele zorg*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Boer A de, Timmermans J. 2007. *Blijvend in balans*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Boer, E de, Eggelen G van, Kapteijns R, Wijk P van. 2001. *Leefbaarheidsonderzoek 's-Hertogenbosch 2001*. 's-Hertogenbosch: Stichting Lokale Agenda 21.
- 's-Hertogenbosch: Stichting Gehandicaptenplatform en GGD Hart voor Brabant.
- Cardol M, Speet M, Rijken M. 2007. *Anders of toch niet? Deelname aan de samenleving van mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking*. Utrecht: Nivel.
- Cardol M, Vervloet M, Rijken M. 2006. Participatie van mensen met beperkingen 2005, *Basismetende participatiemonitor*. Utrecht: Nivel.
- Dautzenberg M. 2000. *Daughters caring for elderly parents*. Proefschrift. Maastricht: University Press Maastricht.
- Dautzenberg M, Westerlaak van M. 2007. *Kerken en moskeeën onder de Wmo. Een verkennend onderzoek naar kansen en bedreigingen*. Amsterdam: DSP-groep.
- Dekker P, Hart J de, Faulk L, 2007. *Toekomstverkenning vrijwillige inzet 2015*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Devilee J, 2005. *Vrijwilligersorganisaties onderzocht*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Duyvendak JW. 1999. *Zeven mythen over de wijkaanpak*. In: JW Duyvendak en R Hortulanus: *De gedroomde wijk, Methoden, mythen en misvattingen in de nieuwe wijkaanpak*. Utrecht: Forum Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling.
- Duyvendak JW, Hurenkamp M (red). 2004. *Kiezen voor de kudde. Lichte gemeenschappen en de nieuwe meerderheid*. Amsterdam: Uitgeverij Van Gennep.
- Evenblij M. 2007. *Respect! Onderzoek naar sociale cohesie in Nederland*. Amsterdam: Aksant.
- Fokkema T, Tilburg T van. 2006. *Aanpak van eenzaamheid: helpt het? Een vergelijkend effect- en procesevaluatieonderzoek naar interventies ter voorkoming en vermindering van eenzaamheid onder ouderen*. Den Haag: Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut.
- Frieling M. 2007. *De ontwikkeling van een meetinstrument sociale cohesie in de buurt*. Groningen: Decide.
- Graaf P van der, Boonstra N, Bos R. 2006. *Buurtcontact in Leiden Zuidwest. De contactlader als diagnose-instrument*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Graaf van der P, Duyvendak JW. 2008. *Thuisvoelen in de buurt: een opgave voor stedelijke vernieuwing. Een vergelijkend onderzoek naar de buurthechting van bewoners in Nederland en Engeland*. Amsterdam: NICIS, Amsterdam School for Social Science Research.
- Groenendijk J, Dautzenberg M. 2008. *Participatie door mensen met een beperking. Een kwalitatief onderzoek naar klanttevredenheid in 's-Hertogenbosch*. Amsterdam: DSP-groep.
- Hajer M. 2005. *De transformatie van conflict: een multidisciplinaire en toegepaste benadering*. Openingsrede Amsterdams Centrum voor Conflict Studies (ACS), 7 oktober 2005.
- Hart J de (red.). 2003. *Zekere banden. Sociale cohesie, leefbaarheid en veiligheid*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Hazeu CA, Boonstra NGJ, Jager-vreugdenhil M, Winsemius P. 2005. *Buurtinitiatieven en buurtbeleid in Nederland anno 2004. Analyse van een veldonderzoek van 28 casussen*. Webpublicatie nr 9. Den Haag.
- Hoebe, C. 2003. *LET's be a community. Community in Local exchange Trading Systems*. Proefschrift. Rijksuniversiteit Groningen.
- Hoebe, C, Zeggelink E. 2001. *Tussen ruil en geld: lokaal economische transactiesystemen in Nederland*. In Torenvlied R & Hakfoort J (red): *De staat buitenspel; overheidssturing en nieuwe instituties*. Amsterdam: Boom.

- Hortulanus R. Machielse A. en Meeuwesen L. 2003. *Sociaal isolement. Een studie over sociale contacten en sociaal isolement in Nederland*. 's-Gravenhage: Elsevier Overheid.
- Hurenkamp H, Tonkens E en Duyvendak JW. 2006. *Wat burgers bezielt. Een onderzoek naar burgerinitiatieven*. Universiteit van Amsterdam/ NICIS Kenniscentrum Grote Steden.
- Kleinhans, RJ. 2005. *Sociale implicaties van herstructurering en herhuisvesting*. Delft: DUP Science.
- Kolner C, Soomeren P van. 2008. *WMO Wijkaanpak; een sterk duo. Handreiking voor het eerste prestatieveld*. Amsterdam: DSP-groep.
- Komter AE, Burgers J. Engbersen G. 2004. *Het cement van de samenleving. Een verkennende studie naar solidariteit en cohesie*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Komter A. 2003. *Solidariteit en de gift. Sociale banden en sociale uitsluiting*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Kwekkeboom R. 2006. *Sociaal isolement: te keren of te accepteren*. Eerste Cordaan-lezing. www.cordaan.nl.
- Kwekkeboom MH. (red.), de Boer AH, Campen C van, Dorrestein A. 2006. *Een eigen huis*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Kwekkeboom MH. 2007. *Met Zorg Vernieuwen*, www.cordaan.nl.
- Lans J van der. 2003. *Het Woninkrijk der Bloemstraters*. Amsterdam: De Balie.
- Lans J van der. Keuzes mogelijk maken. 2005. In: Menno Hurenkamp en Monique Kremer (red.), *Vrijheid verplicht*. Jaarboek TSS, pp. 186-206.
- Lupi T. 2005. *Sociale cohesie in Nederland, Buurtbinding*. Van
- veenkolonie tot vinexwijk. Amsterdam: Aksant.
- Marissing E van, Bolt G en Kempen R van. 2004. *Stedelijk beleid en sociale cohesie*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Palmboom G, Pols J. 2008. *Wat bezielt de mantelzorger?* Den Haag/ Amsterdam: NICIS Instituut/Onderzoeksnetwerk Wmo.
- POG. 2005. *Handicapproof 's-Hertogenbosch: Mensen met een beperking nemen het voortouw. Verslag naar aanleiding van panelgesprekken*. Tilburg: POG.
- Putnam RD. 2000. *Bowling alone. The collapse and revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Robert D. Putnam. 2006. *E Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-first Century*. The 2006 Johan Skytte Prize Lecture.
- Raad voor de Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO). 2005. *Niet langer met de ruggen naar elkaar. Een advies over verbinden*. Den Haag: SDU uitgevers.
- Roes T. 2002. *Sociale cohesie en sociale infrastructuur; verkenning van beleidsmogelijkheden en bestuurlijke modellen*. Werkdocument 79. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Rood E. 2008. *Vermaatschappelijking van de zorg: geluk(t) voor iedereen? Een onderzoek naar de gevolgen van en voorwaarden voor vermaatschappelijking van de zorg*. BMC. Barneveld: BDU grafisch bedrijf.
- Schuyt K. 2006. *Steunberen van de samenleving. Sociologische essays*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Sar J van der. 2004. *Van*
- van de Protestantse gemeente in Utrecht. Utrecht: Stichting Oikos.
- Sar J van der, Visser R. 2006. *Gratis en waardevol. Rol, positie en maatschappelijk rendement van migrantenkerk*. Utrecht: Stichting Oikos.
- Snel E, Boonstra N m.m.v. Gülsen Dogan. 2005. *De waarde van interetnisch contact. Een onderzoek over initiatieven en beleidsprojecten om interetnisch contact te bevorderen*. Den Haag: RMO.
- Tonkens E, Broeke J van de, Hoijtink M. 2008. *Op zoek naar weerkaatst plezier. Samenwerking tussen mantelzorgers, vrijwilligers, professionals en cliënten in de multiculturele stad*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Uytterlinde M, Neefjes K, Engbersen R. 2007. *Welzijn versterkt burgerschap*. Utrecht: Movisie, kennis en advies voor maatschappelijke ontwikkeling.
- Völker B, Flap H. 2007. *Sixteen million neighbors. A multilevel study of the role of neighbors in the personal networks of the Dutch*. *Urban Affairs Review*, Volume 43 (2): 256-284.
- Weert C van (red.). 2007. *Het zorgpotentieel in de netwerken van mensen met een verstandelijke of psychische beperking*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- WRR. 2005. *Vertrouwen in de buurt*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Geraadpleegde deskundigen

- Rob Bos, Expert stedelijke en sociale vraagstukken en Wonen Welzijn Zorg, de Psychosynthese Adviesgroep. Projectleider van de Burenhulpcentrale.
- Jan Willem Duyvendak, Hoogleraar Algemene Sociologie, Universiteit van Amsterdam.
- Chris Huinder, bestuurssecretaris Forum Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling.
- Jos van der Lans, journalist/publicist en auteur van onder andere de boeken *Ontregelen* (2008) en het *Woninkrijk der Bloemstraters* (2003).
- Jet van der Meijden, hoofd Maatschappelijke Ondersteuning, Gemeente Heeze-Leende.
- Lucas Meijs, bijzonder hoogleraar Vrijwilligerswerk, Civil society en Ondernemingen aan Rotterdam School van Management, Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Kees Neefjes, bestuurssecretaris Verdiwel, organisatie voor directeurs van welzijnsorganisaties.
- Lenie Scholten, Wethouder Werk & Inkomen, Emancipatie en Integratie, gemeente Nijmegen. Tevens voorzitter van de Sociale Peiler van de G27.
- Margreet Frieling, Onderzoeker Bureau Decide, Rijksuniversiteit Groningen.
- Rein Sohilaït, Beleidsmedewerker van het programma Sociale Cohesie, Forum Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling.

Wanneer terugtreden en wanneer ingrijpen?

In het kader van 'niet alle wijken en buurten zijn hetzelfde' kan het onderstaande schema als hulpmiddel fungeren om keuzes te maken over de rol van gemeente en professionals versus de inbreng van burgers en bewoners. In rustige wijken of buurten waar al sociale samenhang is omdat mensen elkaar kennen en helpen met allerlei zaken, is een meer afstandelijke rol van de lokale overheid gepast. Dan gaat het er vooral om bewoners zelf de ruimte te geven en geld ter beschikking te stellen. In meer problematische wijken, buurten of straten, daarentegen is meer drang en dwang gewenst en helpt een duidelijke aanwezigheid en actieve rol van professionals, zoals de wijkagent en het welzijnswerk. Veel wijken of buurten zitten tussen deze twee extremen in. Het onderstaande schema kan ondersteunen bij het leggen van accenten.

	ZEGGENSCHAP	INSPRAAK	SAMENSpraak	TOESpraak
Hoe ziet de buurt er uit?	Sterke sociale netwerken Buurtgebondenheid Sociale controle Veel jonge gezinnen	Vergrijzend Grote diversiteit Migrantenbuurten	Herstructureringsbuurten Nieuwbouwbuurten Veel alleenstaanden	Achterstandsbuurten Probleemstraten Rondhangende jongeren Verslavingsproblematiek Illegalen
Wie stuurt?	BURGERS	BURGERS vragend	BURGERS welwillend PROFESSIONALS activerend	BURGERS teruggetrokken PROFESSIONALS initiërend
Hoe moeten professionals zich opstellen?	Afstandelijk/behulpzaam ADVISEUR	Wegwijzend COACH	Creatieve dienstbaarheid/suggererend UITVINDER	Aanwezig/attent/vertrouwenwekkend STREETWISE/ WIJK-AGENT
Hoe ga je te werk?	Bewoners als opdrachtgever Eigenbeheer openbare ruimte	Cursussen Coaching Opbouwwerk Ideeontwikkeling	Gelegenheden creëren Ontmoeting realiseren Bijeenbrengen Opbouwwerk	Bemoeizorg en aanwezig Huisbezoek, outreachend Portiekgesprekken Dwang en drang
Hoeveel inzet is nodig?	LAAG Op afspraak	REGELMATIG Vaste frequentie	PROJECTMATIG Klusgericht	HOOG Intensief
Waar richt je je op?	KANTOOR STADHUIS VERGADERZAAL	BUURTNIIVEAU School Wijkgebouw	BUURTNIIVEAU Wijkrefpunten ontmoetingsplekken	STRAAT- EN LEEF-NIVEAU Straat, huis, blok
Hoe faciliteert de gemeente?	Geld Ruimte	Kennis Begeleiding	Hand- en spandiensten Organisatievormen	Aandacht Beloningen

Op basis van: Jos van der Lans, 'Keuzes mogelijk maken', in: Menno Hurenkamp en Monique Kremer (red.). Vrijheid verplicht, Jaarboek TSS, 2005, pp. 186-206.

Wmo in de buurt

leefbaarheid en
sociale samenhang

Deze publicatie verschijnt in het kader van het project 'WMO in de buurt' dat door DSP-groep in samenwerking met Bureau Ruyterveer wordt uitgevoerd met subsidie van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. DSP-groep en Bureau Ruyterveer ondersteunen met raad en daad professionals en bewoners die aan de slag zijn in negen wijken (platteland, vinex, grootstedelijk) op het gebied van prestatieveld één van de Wmo: leefbaarheid en sociale samenhang in dorpen en wijken. Doel van het project is om te onderzoeken op welke manieren de leefbaarheid in verschillende wijken en buurten kan worden verbeterd. Aan het einde van het traject worden de ervaringen vertaald in een advies voor het Ministerie van VWS.

[DSP - groep]

Onderzoek – Advies – Management

BUREAU RUYTERVEER

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport

